

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

SZERKESZTIK és KIADJÁK

SIMÉN DOMOKOS és PÉTERFI DÉNES.

XII. KÖTET.

KOLOZSVÁRT.

NYOMATOTT K. PAPP MIKLÓSNÁL

1877.

T A R T A L O M.

Lap.

I. Egyházi dolgozatok gyakorlati használatra :

A sötétség kincsei. Freeman Cl. J.-tól. Ford. Ferencz József	65.
Az újjászületés eszközei. Péterfi Dénestől	249.

II. Hittan-bölcselemiek :

Channing élete és tanításai, munkái és levelezései szerint. Kovácsi Antaltól	90.
A messiási remény. Simén Domokostól	137.
A keresztény egyház. Freeman Cl. J.-tól. Ford. Ferencz J.	330.

III. Nevelés- és oktatásügyiek :

Külföldi tanügy. F. L—s.	106.
Értesítés 1. Kolozsvári főiskolánkról. Benczédi Gerg.-tól	124.
2. Tordai középtanodánkról. Pálfi Károlytól	220.
3. Sz. Kereszturi középtanodánkról. László Józseftől	224.

IV. Életiratok, történelmi, statistikai adatok :

Néhány adat Blandrata György élete és jelleme ismeréséhez. Jakab Elektől	1,
A hódolati eskü letétele Főt. Ferencz József püspökünk által. S. D.	37
Korrajz. Darkó Sándortól	52.
A sz. kereszturi unitárius középtanoda könyvtára. Sándor Jánostól	75.
A szőkefalvi unitária ekklezsia története. Benczédi G.-tól	153.
A brit és külföldi unitárius társulat évi nagy gyűlése. Kovács Jánostól	159.
Egyházi és tanügyi szemle. Bny.	115. 171. 315.
Az unitáriusok könyvnyomdái és azok kiadványai, I. II. III. Simén Domokostól	174. 227. 365.
Az unitáriusok kolozsvári főiskolájának könyvtára. Simén Domokostól	193.
Néhány szó az udvarhelykörü Dávid F. könyvtáregyletről. Kis Gy. Sándortól	208.
XXXIV. Egy adat széplaki ekklánk történetéhez. Közli Simén D.	233.
XXXV. Özv. Gálfalvi Imréné, Sala Károlina alapítványlevele	239.

Collegiumaink megmentése a mult százban. Benczédi G.-tól	257.
Az unitáriusok E. Főtanácsának Kolezsvárt 1877 sept. 2—4. napjain tartott ülései. Kovácsi Antaltól . . .	289.
Carpenter Mária emlékezete. Kovács Jánostól . . .	357.

V. Egyházi élet:

Még egy pár szó ekkléziáink tőkepenzeiről. Barabás Lajosról . . .	48.
Észrevételek ekkléziáink tőkepenzeiről. Lőfi Árontól . . .	168.
Ismét egy pár szó ekkláink tőkepenzei kezeléséhez. Barabás Lajosról . . .	241.
Egyházi élet (Rendes levelezőinktől) . . . 55. 131. 178. 319. 380.	

VI Könyvismertetések:

Irodalmi értesítő	59. 180. 245.
Észrevételek a „zsinati imák és beszédekre“ tett észrevételekre. Derzsi Károlytól	123.
Észrevételek Péterfi Dénes ur egyh. beszédére. Csegezi Lászlótól	362.
Válasz Csegezi L. ur fennebbi észrevételeire. Péterfi D.-tól	373.

VII. Arany-könyv:

Dávid Ferencz alapítvány	63. 135. 190. 248. 327. 384.
Az udvarhelyi l. egyház javára tett adakozások	64.
Jakab Elek könyvtára megvételére tett adakozások	192.
Az abásfalvi templomra tett adakozások	248.
N. Kriza János püspök képére tett adakozások	328.

VIII. Vegyesek:

Az igazhitőség ing. Skócia. Nagyszerű áldozat. A valdiak. Antonelli végrendelete. Balogh Ferencz 61. Veres Lajos. A bibliai esodák. Egy lelkes egyh. kör. 62. Spinóza kétszázados évfordulója. Loyson H. 132. B. Faldácsi újabb alapítványa. Ifj. Fretwell János. Iskolai alapítvány. Necrolog. 134. Debreczen és az unitarismus. 185. Ballagi lemondása. Még egyszer Debreczen 186. Főtanodánk tanári kara. 187. Egyh. könyvtár alapítása ügyében. Egyháztörténelmünk ügyében 188. Deutscher Protestantenblatt. Derzsi J. Erdélyrészi ref. afiai. Püspökünk 189. Egyh. főtanácsunk. Az ev. ref. conventje. A pan-presbyterián zsinat. 246. Templomi örömmünneplés. Kolozsvári tanintézetek tanulói száma. Necrolog. 247. Szabad szellem Berlinben. Ifj. Fretwell János. 325. Boros György. A vasárnap megünneplése. Művészet és természet. 326. Ifj. Fretwell János. Nyílt vallástétel. 381. Magyarhoni ref. egyh. területek conventje 383. Necrolog. A szerkesztőség. 384.

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XII-ik évf.

Január, Február 1877.

1-ső füzet.

NEHÁNY ADAT BLANDRATA GYÖRGY ÉLETE ÉS JELLEME ISMERÉSÉHEZ.

JAKAB ELEKTŐL.

Erdély egyháztörténetében, mint positiv tény, minden kétely fölött áll az, hogy azon férfiak közt, kiknek kezdeményezése és fejlesztő munkássága következtében az unitárius hitvallás ott bevétel, megalapított s a többi hitvallásokkal együtt az államtörvények védelme alá helyeztetvén: jövője alkotmányosan biztosított, egyik Blandrata György volt. Oly név ez, minő volt a nem-gondolkodók tömege előtt Áriusé vagy Samoseta Pálé, mely mintegy tartózkodva mondatott ki; oly ember, a kivel kényes dolog volt érdekösséget vallani, a kiről ellentétes hitvallású irók sok rozsat foglaltak írásba, kortársai sok kedvezőtlen hagytak emlékezetben; azon történeti egyének közé tartozott e férfi, kikről szabad és divatos volt sőt mély indokok, csaknem kényszer-erejű tények tekintetéből kellett is olykor megrovólag szólni és írni.

Nevezetes, hogy a gáncsolók közt s megrovói sorában kell lenni saját hitsorsosainak. Én is azok közé tartozom, kik fölöle élesen szóltak, sőt azon eljárásért, melyet korábbi elv- és pályatársával, sőt benső barátjával, Dávid Ferenczcel szemben, annak utolsó éveiben és kivált 1579-ki elítéltetésekor követett, határozottan kárhoztatták. Nézetem ma sem más; egykor, s tán nem sokára, indokaimat, és általában ez unitárius egyháztörténeti nagy kérdést lesz alkalmam kifejteni.

Azt, hogy Blandrata a XVI. század más hitvallású irói szemüvegén át tekintessék ma is; s azért, hogy az egykoruakat eltérő hitnézet és szenvedély, önzés és boszu elfogultakká s természetesen gyakran igazságtalanokká is tette, a mai kor gondolkozói is a régi egyoldalúsággal és balul ítéljék meg őt: az igazsággal s a történetírási kritika szellemével és céljával megegyezőnek nem tartom

azon esetben, ha az idő folyamában az egykori kedvezőtlen vélemények alapjai megváltoztak, ha később napfényre jött adatok a történeteket más színben mutatják. Voltak idők, midőn elég volt kimondani valakiről: „A r i a n u s, A n a b a p t i s t a, J u d a i z á n s!” meg volt bélyegezve, megvetés, üldözés tárgyává lett, polgári jogait s gyakran vagyonát is elvesztette. Volt idő, midőn némely református írók jónak s történelmileg lehetőnek tartották Dávid Ferenczet püspökeik sorából indokolatlanul, egyszerűen kihagyni; midőn Blandrata azért volt némelyek megvetésének tárgya, mert gyűlölködő jezsuiták s türelmetlen katolikus és református írók által az unitárius hitvallásnak II. János (Zsigmond) udvarába bevívője s így a legmagasb körökben elterjesztőjeként mutatattott fel, s mint ilyen, szabadon bántalmaztatott, gúny tárgyává tétetett, neve említése is botránkoztató eretnokségnek tartatott.

Ezek a középkori sötét századokba, a spanyol inquisitio és római egyházi átok alá vetés dicstelen korszakába való tények és ítéletek, melyeket ma elvi vitáknál fegyverül okos ember sem nem használ, sem tőlük nem tart, melyek fölött korunk szabad irányu miveltsége s nálunk az alkotmányban biztosított vallási jogegyenlőség napirendre tért.

Azért tehát, mert Blandrata egy új hitfelekezet alakulására befolyt, s ez által a római katolikus vallás vagy a reformatio egységén új csorbát ejtett, valamint hogy Mainbourg jezsuita, Hoornbeck, Raymundi, Iselin, Ruben és Spondanus külföldi írók, valamint Forgács, Melius Péter, Párizspapai Ferencz, Timon, Pálma, Pray, Katona, Veszprémi és Batthyány püspök, hazaiak epésen, sujtólag és nem egyszer igazságtalanul irtak róla, én ma a csufolódo megvetést s epéskedő irmodort szabadnak s illőnek nem tartom. A történetírásnak komolynak és tárgyilagossnak kell lenni, a tényekről és emberekről az irodalom és mivelte emberiség méltóságához illően és csak igazságot szabad szólani. De mindez elvek tudományos érvényét elismerve is, a Blandrata ellenében épen az unitáriusok között létező kedvezőtlen véleményt és ellenszenves érzületet igen nagy fontosságúnak és komoly figyelemre méltónak vélem, mert ennek mély vallásos, lélektani és történeti alapjának kell lenni. Határozott ítéletet alkotnunk csak akkor lehet, ha majd Dávid Ferencz élete, korszakalkotó merész hitújítása, eliteltetése és a hitújítás nagy mozgalmának az íjesztő eljárás folytán megállítása az újabb történetírás és mai szabad irányu theologiai irodalom nyomozásai és

eredményei alapján megírva lesz; azonban míg az lenne, e havi irat olvasóit érdeklőnek gondolom, ha Blandrata élete és jelleme ismeréséhez neháuy hiteles, eddig csak töredékesen vagy épen föl nem használt adattal és észrevétellel járulok.

* * *

Élete s Erdélybe végleg megtelepedése történetét röviden előre kell bocsátanom.

Ő Saluzzóban, Piemont saluzzoi határőrgrófsága egyik szép kis városában, előkelő nemes szülőktől 1515-ben született, hol ingatlan örökséget birt; e nemzetség több tagja mély vonzalmat mutatott a reformatio és szabad vallásos eszmék iránt; maga a páduai egyetemen végzett s már ifjúságában szabad elveket vallott; testvérei voltak: Blandrata Lajos apostoli szent széki jegyző (Protonotarius) és Blandrata Alphons; voltak több atyjafiai és rokonai, maga nőtlen maradt; a természet- és orvostanban tudor (Dr. Physices et Medicinae); életirói születése évéről különbözőleg irnak, de neki magának van erről egy hivatalos vallomása, mit én valóul elfogadhatónak tartok. Mikor Martinuzzi 1551-ben történt megöletése után órgyilkosinak kitudása végett III. Julián pápa rendeletére Bécsben 1553-ban Martinengo Jeremos apostoli szent széki követ házánál köznyomozás tartatott, több tanuk között Blandrata is mint XXI-ik tanu kikérdeztetvén, magát 37 évesnek vallotta, e szerint születése 151⁵/₆-ra teendő. Udvari életét I. Zsigmond lengyel király második nejénél, Bona királynénál, Sforza Galeazzo János majlandi herczeg leányánál kezdette, hol huzamos évig volt udvari orvos, s ugy látszik, az anyakirályné tanácsából ment legelőbb ¹⁾ Erdélybe 1544-ben mint Izabella Magyarország özvegy királynéjának orvosa (Physicus), ott élt és ugyan akkori vallomása szerint a királyné udvarában 8 évet szolgált, 1551-ig; ekkor az országából I. Ferdinánd által kisziolett királynét bujdosásában Kassára, azután 1552-ben Lengyelországba Bona királynéhoz, Izabella anyjához, s innen Oppuliába és Ratiborba, azután ismét vissza Lengyelországba kísérte; innen az öreg királynéval Olaszországba menvén, egy ideig Velence környékén tartózkodott, Mestri egyházi községben fizetést huzott ²⁾, hon-

¹⁾ Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde. Neue Folge. Zweiter Band. 1857. 39. 57. 69 ll.

²⁾ Ugyan ott. 39 l.

nan a bécsi említett kiballgatásra idéztetett meg, augustus 17-én megjelent, kihallgattatása után ismét visszament Olaszországba, s egy ideig némelyek szerint Paduában, mások szerint Ticinoban mulatott, barátaival és másokkal érintkezései közben vallásos kérdésekről szabadelvűleg nyilatkozott, mi a páduai szent inquisitionak tudomására jutván, üldözőbe vétetett, némelyek szerint börtönbe is záratott, de onnan elillanván: Genfbe menekült, hol épen azon időtájjban 1553-ik évi october 27-én Servet Mihály vallásújítási tanaiért s különösen Restitutio Christianismi czimű hies theologiai művéért a helybeli református egyházi tanács ítélete következtében megégettetett,

Blandrata Genfben Calvin vallási nézeteit fogadván el: az odavaló olasz reformált hitközség tagjává lett, Calvinnal kétes kérdések fölött gyakran vitatkozott, tanításait hallgatta, Jézus istenségéről ellenvetéseket támasztott nem csak a köznép, de maga Calvin előtt is, a ki őt felvilágosítani s aggodalmait eloszlatni igyekezett, de csak hamar átlátta, hogy Blandrata minden kérdéseire nézve nincs teljesen megnyugodva, sőt azt is észrevette, hogy az olasz reformált egyházi tanácsban Alciati Pál és Gentilis Bálint ellen, Calvin tanaitól eltérő vallásos újításokért folyt perügy tárgyalása alatt Blandrata szokatlanul meg volt indulva; Calvin igyekezett őt megnyugtatni, mult életében lehető tévedéseire nézve teljes biztonságot sőt azok nem fürkészését ígervén neki. Blandrata épen abban cselet vélt rejleni; egy alkalommal tehát, midőn Calvin nyilvános hittani előadást tartott, melyen Blandrata is jelen volt, a város egy ügyészének (Syndicus) véletlenül — mintha az előadást maga is hallgatni akarná — a teremben megjelenése őt annyira megdöbbsentette, hogy orra vére folyását tettetvén, a teremből hirtelen eltávozott, Genfet rögtön elhagyta s oda többé vissza sem tért. Ez esemény évét s Blandratának Lengyelországba menetelet Stoinius Unitáriusokról irt Epitomáiban, Sandius Bibliotheca Antitrinitariorum czimű könyvében, Béza Calvin életiratában 1558-ra teszi, Uzoni Fosztó és Kozma Mihály erdélyi unitárius emlékirók szerint Blandrata elébb Helvecziába, onnan Németországba ment s ugy jutott később Lengyelországba. Azt hiszem, hogy az utóbbi előadás csak Blandrata utjának irányára vonatkozik s ez esetben Lengyelországba menése évének a Béza által kijelölt év bizvást elfogadható, annyivalinkább, mivel ezt Calvin művének egy újabb kiadásában is megerősítve látjuk.

Nézzük ez eseményt Calvin műveinek legújabb kiadóitól a nagy mestert szépítőleg, fogyatkozásait mentegetőleg előadva. Akarom, hogy a Blandratát illető történelmi fölfogás légköre tisztuljon, s ez legbiztosabban az ellentétes nézetek egymás mellé állítása által érhető el.

„Nyugodtan és csöndesen élt — így ír maga Calvin — nálunk Blandrata egy ideig s keresztény tanulékonyságának jelét adta. Később kerülőleg kérdésbe kezdette vonni hitünknek a Krisztus istenségéről szóló cikkét s ábrándjait (somnia) titkon terjesztette a tudatlanok között; de hogy a büntetést kikerülje, kérdéseit Martignano Miksa genfi olasz református papnál tette le, a ki azonban mind e frivol elmefuttatásokat (speculatio), mind magát az alkalmazatlankodó embert megvetette. Kérdéseivel Calvint is gyakran fárasztotta, magát ma behizelegte, szinlelve, hogy feleletei által ki van elégítve és megnyugtatva, s más nap egészen új embernek mutatta magát: nem szünék meg ismét épen azokról tudakozódni, a mikről már elégszer hallott. Calvin ezért kényszerítve volt — írják művei kiadói — neki egy alkalommal szemébe mondani: „Utálatos arczod mutatja előttem ama szörnyet, mít szivedben rejtegetve ápolsz.“ Colladonus azt írja, hogy ez Blandratának a trinitásra vonatkozó kételyeit illette. Megtörtént az is, hogy Calvin őt elég durván korholta azért, hogy ha még lehetséges lenne, tenné jóvá hitszegését, álnokságát és tekervényeskedő cselszövényeit, melyek gyűlöletes-volta által ki volt már fárasztva. De mind e mellett is nem szünt meg őt nyájasan köszönteni s előadásaira beengedte, sőt még azt is megtette e gonosz ember kivánságára, hogy egy rövid iratban eloszlalni igyekezett aggodalmait, melyek által ez a semmirekellő (?) magát tanulmányaiban ígátoltnak tette. Az imént említett író azt jegyzette fel róla, hogy Calvin utoljára tanukat hívott s azok előtt adta meg felvilágosításait, hogy azok foglalják írásba, a miben már megegyeztek, hogy ne kelljen újra meg újra kezdeni a vitát“.

„Blandrata kérdései, a mikre Calvin megfelelt, vagy nem voltak írásba téve — mondanak tovább a kiadók — vagy nem jöttek le korunkra, vagy több ily felelet létezését kell feltennünk; mert azon saját kézzel írt rövid művecske (Schediasma), mi Blandratától a Genfi Cod. 113. lapja 81 sz. alatt megjelent, a mire Calvin ezt írta: „*Servetica deliria Georgii*“, s a mi ki van adva Trechsek által Antitriunitar. II. 467 l. nem olyan, a mire

azon felelet, a mit Calvintól nyomtatásban olvashatni, tartozhatott volna. A mely más feleletek tőle megjelentek, szintén nem egyeznek az itt fenforgó kérdésekkel s nem Confessio alakuk; azok külön tán nem is voltak soha kinyomtatva“.

„Blandratának Genfből 1558-ban eltávozását megerősíti Calvinnek 1558-ban december elején Lismaninhoz irt levele, mely annak már akkor Lengyelországba menetelét bizonyítja, s melyben őt, mint a Servetus-féle factio legszenvedélyesebb magasztalóját nyomon kísérvén, éber szeme őt ábrándos hitelveivel tért foglalni nem engedte; Blandratát itt is szörnynek mondja s kérte Lismanint, óvja a kegyes atyafiakat, hogy addig, míg őt jól ki nem ismerték, őrizzék tőle. „Midőn nekem egy alkalommal — írja Calvin — rútol hízkelkedett, tisztelendő atyjának hivott, tekintélyemtől függését nyilvánította, én mindig azt feleltem neki tartózkodás nélkül: előttem arcza gonosz és facsarós eszének s megromlott lelkének mutatója; én róla semmi jót nem remélek, mert tekerődző kigyóként körül akart engem fogni, ha Isten nem segített volna, hogy ravaszágát átlássam. Azután mérgét kiokádta. A ki tehát magát megsaladni nem akarja, kerülje e pestist . . . sat.“

„Akadtunk Bullinger egy levelére — így szólnak tovább a kiadók — melyet Radzivil Miklós vilnai palatinushoz irt szeptemb. 30-án 1561-ben, melyből kitűnik, hogy Blandrata 1558-ban május vége felé hagyta el Genfet és Zürichbe ment s kevés ideig ott mulatván, csak azután ment Lengyelországba. Ez jó ki Martyr Péternek egy Lubieniecicus Histor. Reform. Polon. című műve 126. lapján levő leveléből is. Egyébiránt Blandrata Calvinra lengyel barátainak sokat panaszt, hogy vele rosszul és méltatlanul bánt s kérte, hogy a helvét theologusok jó akaratát számára nyerkék ismét meg, de Calvin mindig szigoruan ellene szegült, olykor a közbenjárókat is megdorgálva“.

„Ugyan azon kiadók elbeszélvén Blandratának Calvin egyik felolvasásán a genfi syndicus megjelenésétől történt megrettenését s orrvére megindulása ürügye alatt való gyors eltávozását: nem annyiban amazt ijesztőnek, mint Blandrata tettét vélik nevetségesnek“. ¹⁾ Ugy hiszem, miután Servet csak azelőtt égettetett meg, Blandrata már többször

¹⁾ Corpus Reformatorum Volumen XXXVII. Joannis Calvini Opera quae supersunt omnia etc. Volum. IX. Brunsvigae sat. 1870. Caput XXXVIII. Responsum ad Quaestiones Blandratae 1558 feliratu czikk során. Láss Blandratáról többet: Diarium Tubingense, (Tübing. Zeitschrift) 1840. IV,

meg volt vallásos nézeteiért intve s Calvinnak a más nézetűek irányában szigorú türelmetlensége immár csaknem inquisitori jellegűvé fajult volt; ama gunyos észrevétel inkább bizonyítja a hatalom elbizakodott nyers cynismusát, mintsem megbélyegzi Blandratát féltékenységeért.

Blandrata Lengyelországban is a protestánsokhoz csatlakozott, kik őt a Calvin hitelvét bíró Lismanin Ferencz hírneves lengyel hittudós ajánlatára atyafiságos érzéssel, sőt — a mint Calvin magát kifejezi — mint az Isten angyalát úgy fogadták, de legtöbbit Pinczovban tartózkodott, hol a szent háromságot és Jézus közbenjáróságát ismét vitatni kezdette, Gonesius Péterrel és az Erdélyből távozni kényszerült Stankar Ferenczcel érintkezett, sőt velök és Lismaninnal vallási kérdésekben gyakran vitatkozott. A vitás kérdéseket elhatározás végett zsinat elé vitték 1558 és 1559-ben, de bárha sikere nem is volt, szabad nézetei tekintetéből már 1560-ban Blandratának oly hire és befolyása lett Lengyelországban, hogy az azon évi szeptemberi xianzi és pinczovi s az 1561-ki krakkói zsinaton Kis-Lengyelország (értendő a krakkói kerület) seniorának neveztetett. Calvin megtudván Blandrata Lengyelországban létét, 1561-ben, levelet irt a krakkói és pinczovi reformátusokhoz, s különösen Lismanint — a mint fennebb érintve volt — Blandratának Servet-féle gondolkodás módjára sujtó észrevételek kíséretében figyelmeztetve, óvta őket vele minden vallásügyi érintkezéstől és attól, hogy szavának hitelt adjanak. E levél úgy megfordította Blandrata irányában az elméket, hogy bár hosszas vita után, de mégis elhatározottatott, hogy őt hitvallása írásba foglalására s ha magát Calvin állításaival szemben ártatlannak tartja, annak bebizonyítására szólítsák fel; mit ő teljesített és hitvallását 1562-ben márcziusban a xianzi zsinaton beadta, felolvasták áprilben a pinczovi zsinaton, némelyek helyeselték, mások nem; átküldötték tehát Calvinnak Genfbe azon ígérettel, hogy őket egymással a hitczikkekre nézve kibékítik; azonban ez kedvezőtlenül irt vissza: „nem bizik -- ugymond — Blandratának sem ígéretében, sem neve aláírásával való önelkötelezésében“, sőt — a mint előbb is érintve volt — válasziratában élesen támadta meg s a reformált egyházakból eltávolítását hathatósan sürgette.

Calvinnak irányában való gyűlölségét már Genfben ismerte Blandrata; most ezt Lengyelországba küldött levelében üldözéssé fajulva látta maga ellen kitérni s meg volt győződve helyzetének

tarthatlansága felől; most már készülöben volt egy közös vita Pin-czovban egyfelől a Luther és Calvin tanait követők, másfelől a Blandrata nézeteihez hajló reformátusok között, minek — bárha Radzivil Miklós herczeg vilnai vajda is pártfogói közé tartozott — magára nézve kedvezőtlen eredményét csaknem előre láthatta. Ezen kétség és aggodalom közötti állapotában épen alkalmas időben jött Erdélyből II. János (Zsigmond) választott király felhívása, a ki őt, mint előtte még királyi anyja korából ismert férfit, 1563-ban orvosává és belső tanácsosává hívta meg. Blandrata örömmel fogadta a királyi kitüntetést, Lengyelországból Erdélybe ment át s a király haláláig mint orvos annak udvarában szolgált; mint felhatalmazott, királyi megbízásokat hajtott végre, követségekben járt el s az udvarnál nagy befolyással bírt. Gromo András ezeket hagyta fenn róla: mintegy 54 éves, vaskos, erős férfi, az udvari emberek előtt nem igen kedvelt, de félték tőle azon nagy befolyásért, a mivel a király előtt láthatólag bírt. ¹⁾ II. János király halála után, Báthori István, Kristóf s utóljára 1581-től 1588-ig Báthori Zsigmond kiskoru fejedelemnek, és gyámjának Ghyczy János kormányzónak szintén udvari orvosa és tanácsosa volt haláláig, a minek napja oklevéli bizonyossággal nincs tudva. Némelyek a külső életírók közül tévesen 1560-ra, mások 1571-re, meg mások 1582-re vagy 1586-ra, Veszprémi Biographia Medicorum czimü könyvében 1590-re, Bod Péter Historia Unitariorum-ában 1611-re s így mások más évekre teszik halála napját. Sandius azt mondja, hogy midőn 1579-ben Dávid Ferenczcel vitatkozott, már „vén“-nek nevezik, de midőn Bellarminus a Krisztusról 1585-ben könyvet irt, Bl. még élt, meghalt volt azonban 1592-ben, mikor Socin Vujek-et megczáfolta, sőt tán már 1586-ban sem élt többé. Halála helye is, épen mint ideje, különbözőleg határoztatik meg; némelyek Erdélyben Gyula-Fejérvárrat, mások Lengyelországban, de a hely megnevezése nélkül állítják meghaltnak, némelyek természetes, mások erőszakos halállal, némelyek sógora, mások tesvérének fia s önmaga által tett végrendeleti örököse által erőszakosan megfojtottnak írják. Én halála napjára nézve két emlékirat értesítését látom figyelemre méltónak, egyik Soterius Györgyé, a ki a halált bizonyítatlanul, tehát teljes hitelt nem érdemlőleg öcsese által állítja végrehajtottnak 1588-ban május 5-én; ennek csak utóbbi részét tartom elfogadhatónak, azért, mert — a mint alább idézve lesz — más hite-

¹⁾ Archiv der Siebenbürgischen Landeskunde sat. U. o. 39 I.

les irott adatokkal egyezik ¹⁾); a másik vélemény Ruben Lénárdé, mit Bayle tartott fenn. „E férfi — így ír a tudós életrő — katolikus érdeken Lengyel- és Erdélyországban ez időtájt utazván: 1588-ban Erdélyben volt, s Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek ajánlva, a bálványozásról némely thesiseket tett közzé nyomtatásban s azokat nyilvános vitatkozás tárgyává ki is tűzte, de senki nem jelent meg. E férfi Blandratáról így ír: „Midőn a megelőző napon házánál nála, még egészségesnél voltam, (kétségkívül Gyula-Fejérváratt, mert ez volt a fejedelem székhelye s Blandrata udvari orvos volt) a rá következő éjen élete hirtelen kioltatott (subito extinctus est). Vajjon a sátán vagy sógora által-e? a dolog egész Erdélyben léte alatt bizonytalanságban maradt“.

Azonban a kérdést teljes világosságba helyezi az ifju Blandrata Györgynek, Bl. Alphons fiának 1588-ban május 21-én az íránt adott önkötelező írása, hogy ő az unitárius hitvallást, melynek halálaig megtartása föltételével rendelte őt nagybátyja Bl. György javai általános örökösévé, soha el nem hagyja. „Én Blandrata György, Alphons fia — ez annak tartalma — tudtára adom mindazoknak, kiket illet, hogy miután a kegyes emlékezetű tiszteletre méltó és kitűnő (honorabilis ac excellentissimus) néhai Blandrata György a közelebbi napokban az élethől kiragadtatott és ő halála előtt készített végrendeletében engem minden vagyona örökösévé tett oly föltétellel, hogy azon keresztény és evangéliumi hitben és vallásban, melyet a pápistaságról való lemondásom után elfogadtam, állandóul megmaradjak; ha pedig a pápistaságra ismét visszatérnék, ezen örökséget rögtön veszítsem el, s az szálljon a másik unokájára: ez okból igaz hitemre erősítem és ígérem, hogy a mig élek, azon vallást, melyet helyesnek találtam és már abban több évet éltem, soha semmi időben meg nem változtatom. Ha pedig másképen cselekedném, (a mi hogy nekem gondolatomba se jöjjön, Istent esedezve kérem), azon esetben kész vagyok a végrendeletben kifejezett büntetésnek magamat alávetni, hogy t. i. tőlem, mondott atyai nagy bátyám által hagyott minden vagyonom elvétessék és rögtön öcsémnek adassék. És hogy ezt megteszem és teljesítem, Isten szí-

¹⁾ Soterius ezt Ghyczy János erdélyi kormányzó halála alkalmából is említi; leírván annak körülményeit, előadását így zárja be: „Blandrata az elmúlt májusra (1588-ik évre) jósolta a kormányzó halálát, de ő maga végezte be akkor életét, s urát még az élet vándorútján hagyta.“ Jakab Elek: A Ghyczyek Erdély Történetében különös tekintettel a kormányzói intézményre. Buda-Pest, 1876. Akadémia kiadványa, 53 lapon.

ne előtt ismét és ismét hitemre fogadom és erősítem, sőt azt is hozzá teszem, hogy a méltóságos erdélyi fejedelem, legkegyelme-
sebb uram tudta nélkül ezen országból ki nem megyek; mely do-
log emlékezetére, hitelül és állandóságára ezen saját pecséttemmel
megerősített kéziratomat kívántam kiadni. Költ Gyula-Fejérváratt,
május 22-én az Urnak 1588-ik évében. Aláírva: Blandrata György¹⁾.
Ezen hiteles adattal szembe állítván Blandrata végrendeletét, mely
1588-ban ápril 1-én Gyula-Fejérváratt költ, s melyet hátrább is-
mertetni fogok: tény gyanánt fog bebizonyulni az, hogy Blandrata
1588-ban ápril 1-je és május 21-ke között, tán Soterius idézett ál-
lítása szerint- május 5-én halt meg és pedig — ugy látszik — ter-
mészetes halállal Erdélyben, Gyula-Fejérváratt; csak így van ér-
telme az épen most ismertetett reversalisanak, melyet örökösétől
hihetően az unitárius érdekeket védő végrendelet-végrehajtók vet-
tek, a kiknek neve hátrább említve lesz, s a mi az erőszakos ha-
lál föltevését nagyon kétségessé teszi. A hirtelen halál lehet ko-
rosság vagy szélhűdés eredménye.

* * *

Ez Blandrata életének mintegy kerete. Nézzük, mivel töltöt-
te be ő a szinte 40 évi pályát, a minek csaknem fele inkább há-
nyódás volt Európa különböző országaiban és népei közt, mint nyu-
godt élet? mivel töltötte be különösen az erdélyi fejedelmi udvar-
ban éveit? mit tett a politika, a vallási reformatio és tulajdonképi
élethivatása, a gyógyítás, az orvostan terén?

Politikai működésére nézve azon kor történetirőinál föl van je-
gyezve s eredeti adománylevelekben és más hiteles adatokban meg
van állapítva ama tény, hogy Blandrata Izabella özvegy királyné,
II. János (Zsigmond), Báthori István, Kristóf és Zsigmond fejedel-
mek alatt a tudorsági czim és udvari physicusi rang mellett feje-
delmi tanácsosi czimet és tisztet birt, a fejedelmi udvar állandóul
élt az ő tanácsaival, követségekbe küldötték, közbenjárói tiszttel
bizták meg; mint ilyen volt I. Ferdinándnál, II. Miksánál, járt Len-
gyelországban az ország nagyjainál és Báthori István királynál. Az
ily küldetések nem köznapi képességeket tételeznek föl. S valóban
a Blandrata kicsinylése vallási nézeteiért indokolatlan. Blandratá-

¹⁾ A gyula-fejérvári káptalan levéltárában levő eredeti után: Centuria
Ee. 18. szám.

nak már Olaszországban nem közönséges ismeretségeit, Erdélyben való szép állásáért tisztességben létét, valamint már Izabella királynénál nagy befolyását tanusítják egyebek közt Veráncz Antal levelei. E később nagy tekintélyüvé vált tudós Krakkóból 1546-ban így ír hozzá egyik levelében: „Küldöm velencei barátid leveleit, melyeket üdvözet és rólad való sok szép ajánló nyilatkozat kíséretében adtak át nekem, de Thoddaeus orvosnak és Gradonici Pál olasz nemesnek — szerető barátaidnak — megbízásait is teljesítem, kérve téged, hogy velök levélben mihamarább találkozzál, én pedig magamat és ügyemet, miről bizalmasan már rég irtam volt neked, (érti a királyné udvarába visszafogadtatását, honnan hirtelen elhatározásból eltávozott volt), a legbensőbbben ajánlom. Hallom — írja tovább — hogy vissza akarsz térni Olaszországba. Ha szabad barátnak barátját tanácsolni, kérnélek: hogy ha hivséged és erkölcsi tulajdonaid tetszenek, ne hagyd el a ritka erényü és jellemü s nemes liberalitású királynőt. Tudományod, ügyességed s egyéb jó tulajdonaid felől magasztalólag szólnak Velenczében s igen nagy ott a te becsületed; de hidd meg, hogy oly fejedelmet és nemzetet, minőnek kebelében most vagy, nem mindenütt találhatni; járd be a legnagyobb országokat s nem sokat találsz olyat, mint Izabella királyné és a magyar nemzet, a kinnél a külső származású emberek szorgalom által mind vagyonhoz juthatnak, mind pedig erény által a nemzeti méltóságok s tiszték legfőbb polczaira emelkedhetnek.“ Egy más levelében, melyet Veráncz egy évvel ez után 1547 május 28-án Gyula-Fejérvárról Péchi Gáspár barátjához irt, így nyilatkozik Blandratáról: „Blandrata orvos ügyedet rendbe hozta kívánságod szerint, mert ez egy valódi humanus ember, mintha barátaid s barátaid számára született volna. Senkinek a sikerért rajta kívül köszönettel nem tartozol, ő nem közönséges szeretettel szeret téged, a miről másképen is meg fogsz győződni, mihelyt ott leszel a hol ő van, vagy legalább nem leszel soká távol tőle, ámbár távol élő barátai iránt sem feledi kötelességeit; mert őt okok birják arra, hogy barátokat szerezzen magának s arra is, hogy őket megtartsa. Légy hát új helyzeted iránt reménynyel — így zárja be levelét — siess az udvarnál helyed elfoglalni, engem szeress, orvosunkat pedig — mindnyájunk pártfogóját ne csak szeresd, de tiszteld is; mert neki mindenki iránt nagy érdemei vannak ¹⁾. Ez Blandrata befolyását két irányban tanusítja: hogy Péchy célzott ért, s egy

¹⁾ Magyar történelmi emlékek IX-ik kötet. Irók. 256—57 ll.

év alatt Veráncz az erdélyi udvarban — honnan ifjui hirtelenkedésből távozott volt el — ismét visszakerült és most Blandratával oly benső viszonyban élt, hogy együtt tartottak asztalt is.

Midőn I. Ferdinánd Izabella özvegy királynéval 1551-ben Erdély és a magyarországi részek átengedése iránt alkudozott, Széchi Lénárt és a magyarországi főrendek minden erejükkel ellentették s igyekeztek őt a rá nézve káros, az országot illetőleg szégyenletes cserétől visszatartóztatni, de belső tanácsosa Blandrata (Forgách szerint Ferdinánd ígéretei által megvesztegetve) Loborszky lengyellel együtt rábeszélte ¹⁾, száműzetésébe vele ment, nagyobb életjáradék és udvartartási költségösszeg, Opuliánál és Ratibornál jövedelmezőbb cseretárgy adása kieszközlésében mint megbízott működött, II. János (Zsigmondtól) 1563-ban Báthori Istvánnal együtt nyert megbízatása következtében Pozsonyban egy új békeszerződés létesítésére tettek kísérletet ²⁾, a mit a viszonyok hirtelen nagy mérvű megváltozása hiúsított meg; midőn a fejedelem 1566-ban Szolimánt Nándor-Fejérvár közelében Zimonymál meglátogatta, az ország nagyjai között Blandrata is kíséretében volt; 1571-ben Báthori István erdélyi vajdává választatván: Fogaras várának a zálogösszeg lefizetése mellett kiadására Kendi Sándor és Blandrata által szólította fel Békést.

Blandratának Báthori István alatti politikai befolyását világosan tanúsítja egy a bécsi csász. titkos levéltárban levő tudósítás, melyet Paczót János Miksa császárhoz 1573 nov. 27-én tett. „A rá bízott követségben hiven kívánt — ugymond — eljárni s betegsége daczára elment Erdélybe, hol még betegbb lett s a vajda, Báthori István orvosai által gyógyíttatott. Ezek közt Blandrata, a vajda benső tanácsosainak egyike, a kitől a következőket hallotta: Báthori hírét vette annak, hogy ő felsége őt nem jó szemmel nézi s szeretné a vajdaságból kivetni; biztatják is mind a franczia, mind a lengyel király, hogy ő felsége hűségétől térjen el; de ő nem akar, bárha tanácsosainak nagyobb része is azt ajánlja, s bár komoly adatai volnának erre, minő például: az ő felsége neheztelése, unokatestvére Kerechényi Lászlóné iránti igazságtalansága, Szathmárnak mint erdélyi birtoknak vissza nem adása, Békésnek — az ő halálos ellenének — pártfogása, fölkelésre bátorítása; levelet talált a vajda Rubertől Békéshez írva, melyekben biztatja őt, hogy

¹⁾ Franc. Forg. Rer. Hungaricar. Commentar. Posonii et Cassoviae 1788. 37 l. — ²⁾ Pray. Epistolae Procerum sat. III dik köt. 174. l.

ha Fogarast törvény útján el kell is veszítnie, ki ne adja a vajdának, tartsa erősen, ha ostromoltatnék, Ruber segílyt fog neki vinni; Rubernek Pekri Gáborhoz irt hasonló tartalmu leveleit is fogták el, mik most a vajda kezében vannak. Mindezek a mellett szólnak, hogy Báthori a császár hűségét hagyja el, de ő nem akarja; Blandrata tanácsolja ő felségének, hogy Báthorit becsülje meg, mert ily nagy férfit sokat használhat ő felségének s az egész kereszténységnek.

„Paczót — így zárja be tudósítását — nem tudja: vajjon mind ezt magától mondotta-e Blandrata, vagy a vajda beleegyezéséből? Még csak azt írja meg ő felségének, hogy udvarában vannak a vajdának olyan emberei, hogy bármit végeznek oda fenn a tanácsban, azt a vajdának mindjárt tudtára adják.“¹⁾

Midőn 1575-ben a lengyel királyi szék megürült, megnyerése végett személyét képviselő követévé és biztosává Báthori elébb Sulyok Imrét választotta, ennek a dolog nem akarván sikerülni, másodsor Blandratát küldötte el azon utasítással, hogy Miksa császáron kívül bár ki ellenében érvényesítse a vajda követelését; Blandrata az országgyűlésen előadván fejedelme megbízásait és biztosításait, a választó-rendek nagy részét anynyira megnyerte, hogy azok neki tudtul adták: értesitse fejedelmét, hogy Miksa ellen is bizvást lép-jék fel; Blandrata az utasítást gyorsan teljesítette. Érdekesen írja le octob. 20-án költ levelében a lengyel állapotokat elmondja fáradozásinak eddigi eredményét és hogy mily érvek döntők a kérdésben, tudatja a fejedelemmel, mit kell tennie, utoljára erős hitét fejezi ki az ügy sikere iránt s urát is biztatja szilárd remélésre és gyors cselekvésre. „Dolgaimban, uram, előmegyek — írja levelében — Nagy-Lengyelországban ismét miénk a többség, az Kis-Lengyelországban is; ott az előkelőknek 1500 tallért adtam s azok megígérték a közreműködést és szavazatukat. Fölkerestem a lengyel nemesség főbjeit: Olesnicki-, Sandnycky- és Chikowszkiakat, kik mind ígérték szolgálatjokat; lehet jó reménységünk kétségkivül, sőt én csaknem bizonyosan hiszem győzedelmünket. Ő Nagysága is legyen — így ír tovább — erős lélekkel, szüntelen kérje az Istent s kirtartóan reméljen; mert nóha itt minden változó s az emberek elméje és hite ingatag, a kivitel nehéz, sőt én a czél elérése főeszközének a pénzt látom; mind a mellett is nem szabad elcsüg-

¹⁾ Szilágyi Sándor Erdélyi országgyűlési Emlékek czimű műve előké-születti adatai körül.

gednünk és a győzelemről kételkednünk, mert a mi pártunkon többben vannak és a nemesség jelesebbjeiből valók. Küldök — írja folytatólag — némi pontozatokat, mikről ő Nagysága gyorsan határozzon és velem elhatározását tudassa. Küldjön különösen két diplomának való tiszta beiratlan hártját saját kezével írva rá nevé és függő pecséttel ellátva — erre igen nagy szükségem van, a többit aztán bizzuk a dolog kifejlődésére ¹⁾. A pontozatok a lengyelek szabadságainak biztosítása, tartozásaik kifizetése, némely tartományaiknak a muszkától visszavétele iránti ígéretadás voltak, mikre Báthori fejedelem készséggel rá állott s hiteles oklevélbe foglalva, egyéb Blandrata által kívántakkal együtt, második követe, Berzeviczei Márton által új utasítás és ígéretetek alakjában megküldötte, miket a követek az ország választó-rendei előtt előadván: azok azt jó néven vették s Báthorit nagy többséggel királyokká fogadták, a választási oklevelet megbízójuk nevében a követek decz. 14-én 1575-ben irták alá ²⁾. Minő szolgálatot tett Blandrata Báthori Krisztof és Zsigmond fejedelmeknek, hátrább említve lesz, szóval: Blandrata öt erdélyi fejedelem személyes és dynastiai ügyében s mindenik alatt egyszersmind az ország közkormányzati dolgaira is nagy befolyással birt s erről eredmények szólnak.

Saját hitvallásának és a reformatio érdekében való működésének tüzetes tárgyalásától tartózkodva, ezúttal csak néhány főbb mozzanatot érintek kivált külföldön tartózkodása idejéből, azért, mert azok e téren való későbbi munkásságának mintegy alapjai. Feljebb említett önvallomásában 1553-ban mondja: „hogy azon évben Mestri-ben Velence mellett meggyónt és uri szent vacsorával élt“, ekkor tehát még nyilvánosan a római katolikus hitvalláshoz kívánt tartozni; ugyanazon évben Genfben menekülésekor az ottani Calvin-féle hitnézeteket fogadván el: a protestánsokhoz csatlakozott, s mint Bayle megjegyzi, nagy tanulási kedve és jó modora által befolyt az ottani protestánsok erősödésére; Calvinnal meghasonlása már ismertetve van. Helyén látom itt Lengyelországban 1562-ben írásba foglalt hitvallását ismertetni, azért, mert abból kiténik, hogy az ő theologiai felfogásában, mi e vallomásban nyilvánul, constatulva van az ő Calvinnal öszszeférhetlensége is.

„Vallom — így szól a xianzi zsinatra beadott hitvallásában Blandrata — hogy hiszek az egy Atya Istenben és az egy ur Jé-

¹⁾ Pray, Epistolae Procerum sat. III. köt. 195—202 ll. — ²⁾ Bethlen, Völgf. Histor. Lib. V. pag. 111. VI. pag. 391. 409.

zus Krisztusban, az ő fiában, és az egy Szentlélekben, melyek mindenike lényegileg (essentialiter) Isten. Elutasítom magamtól (detector) a többisten-hívést (Deorum pluralitatem), minthogy csak egy, lényegében megoszolhatatlan Istenünk van. Vallom, hogy három különböző önálló lény van (tres esse distinctas Hypostases); Krisztus örök istenségét és születését, és hogy az igaz Szentlélek mindkettőtől származó örök Isten“.

Az egyházi történetírók és Blandrata életirói mint a korábbiakat, ugy e hitvallása őszinteségét is kétségbe vonták.

Utolsó, a mit e téren főlemlitendőnek tartok, 1564-ben II. János (Zsigmond) választott király által az enyedi hitczikk-vitatási zsinat elnökévé választatása. „Kineveztük — így szól a kir. rendelet — a mostani enyedi zsinatra teljhatalmunk és tekintélyünk ráruházása mellett igen kitünő Blandrata György tudort, a mi orvosunkat . . .“ Ezen zsinat célja az urvacsora felett eltérő nézetűek egyeztetése s ha az nem jó létre, mind a Luthert követő szászok, mind a Calvin nézeteit valló magyarok részére külön püspök választása volt. Az első nem sikerülvén: az utóbbi következett be.

Blandratának positiv irányban sőt hivatalos minőségben való vallásos működése Erdélyben e zsinati elnökséggel kezdődik, ez és ezutánai tettei, vallástételei és theologiai írásai Dávid Ferencz elítéltetéseig, sőt azon túl is, haláláig logikai, tárgyi és történeti oly szoros kapcsolatban vannak a Dávid Ferencz vallásújítási működésével, hogy ennek — ha Isten segít — összfüggő tárgyalását egy más alkalommal fogom megkísérteni.

Az erdélyi fejedelmek mellett orvosi működését már érintettem; itt bizonyítékokat is idézek arra, hogy a politikai magas állás tisztességén és anyagi hasznán kívül kitüntető fejedelmi adományokban és ez által magyar nemesi jogokban is részesítettet. II. János (Zsigmond) volt az első, ki behivatása után, az 1556-dik évben Katalin napján Kolozsvárt tartott országgyűlés végzése következtében a fejedelmet illetőleg fiskusra szállott (secularizált) gyula-fejérvári káptalani és kolozsmonostori konventi birtokokból Magyar-Cserged, Bolgár-Cserged és Keresztényfalva nevű alsó-fejérmegyei, azelőtt a gy. fejérvári káptalan birtokához tartozott falvakat Blandrata Györgynek és örököseinek adományozta. Sem az adománylevél, sem a beigtatásról készült jelentés maig sincs fölfedezve; tehát az éve nem tudható. Gromo András, Medici Cosmos florenczi és sienai herczeg II. János (Zsigmond) udvará-

ban 1564—65-ben volt követe, urához tett hivatalos jelentésében mint tényt beszéli el, hogy a király Blandratát, Balassa Menyhárt gyalázatos árulása által mélyen megbántva, sőt e miatt súlyosan meg is betegedve, szorongó helyzetében udvari orvosul és benső titkos tanácsosául hívta meg s négy nagy helységet adományozott neki.¹⁾ Blandrata egy nyomos életrője azon véleményben van, hogy ez adományozás az 1564-ben tartott enyedi zsinaton való elnökségével szerzett érdemeiért történt²⁾. A tény fenn van tartva Báthori István erdélyi vajdának 1573-ban Orbán pápa ünnepe után ötöd napon (május 29-én) Thordán költ egy fejedelmi jóváhagyó levelében, melyben megegyezését adta a fejedelem, törvényes pecsége alatt, nyílt alakban költ azon örökös vásári szegződéshez, melynél fogva nemes és igen kitünő (generosus et excellens) Blandrata György physikus és orvostudor személyesen megjelenvén a fejedelem előtt, s minden közeli és távoli rokonainak és testvéreinek, valamint örököseinek is, kiket ez ügy bármi tekintetből illetve vagy illethetne, terhét és netaláni követelését magára vevén, érett elmével megfontolás után őt rendkívül nyomó szükségei tekintetéből, imént említett birtokait, melyeket ő boldog emlékezetű méltóságos fejedelem urtól, II. János (Zsigmond) Magyarország királyától maga és örökösei részére örök adományul nyert volt, minden hasznaival és mindazon tartozandóságaival együtt, melyek eleitől fogva bár mi képen azon birtokokhoz tartoztak és tartozniok kellett, a maguk mostani igaz határaik és mesgyéik közt, Somlyói Tekintetes és Nagyságos Báthori Kristóf urnak, Biharmegye örökös főispánjának, Várad főkapitánjának s Báthori István fejedelem testvérbátyjának és mindkét nemű örököseinek és utódainak 6000 magyar forint folyó pénzért — melyet egészen és hiány nélkül kezéhez is vett — örök áron eladta, átbocsátotta és előörökösítette, semmi jogot ahoz sem magának, sem örököseinek fenn nem tartva; egyszersmind pedig fejedelem Báthori István méltó tekintettel levén azon hűségre, egyenességre, fáradhatlan szorgalmatoskodásokra, és az évekkel soha el nem évülő dicséretes érdemekre, melyeket a fejedelem nevezett bátyja elébb a magyar királyi korona, azután az erdélyi fe-

¹⁾ Archiv für Siebenb. Landeskunde. Neue Folge II. Band. 39. 1. A negyedik birtok Kisfalud, a mi alább szintén említve lesz.

²⁾ Dissertatio Historico-Critica de duplici ingressu Blandratae in Transylvania sat. 6. 1. Vesd össze: Cista Capit. Alb. Fasc. nro. 53.

jedelemség irányában a helyek és idők minden változásai között egyenes lélekkel vitt végbe, — ezen örök vásári szerződést 1573 évi Orbán pápa ünnepe utáni 6-od napon (május 30-án) költ megerősítő levelébe foglalva, egyszersmind az abban netalán bármiképen lehető és adományozás tárgyát képező kir. jogot nevezett bátyjának és mindkét nemen levő örököseinek és utódinak adományozta, adta és tulajdonába bocsátotta ¹⁾).

Hasonló az eset Alsó-Fejérvármegyében levő Kisfalud nevű, ugyan a gyula-fejérvári káptalan birtokában volt, de az 1556-diki kolozsvári országgyűlésen secularizált s a fiskus tulajdonába átment birtokkal, melyet II. János (Zsigmond) Magyarország választott királya saluzzoi nemes és igen kitünő tudor és udvari physicus Blandrata Györgynek és örököseinek adományozott. Ez adománylevelél és róla költ beigtatási jelentés sincs maig felfödözve, de tartalmát fentartotta azon örökvásári szerződés, melyet 1575-ben febr. 16-án Gyula-Fejérváratt egyfelől Blandrata György, másfelől a fejedelem titkára és tanácsosa Berzeviczi Márton szentelt vitéz, Forgách Ferencz kancellár előtt kötött s melynek értelmében az első, nemes Blandrata Lajos apostoli szentszéki jegyző és Blandrata Alphons édes testvéreinek és valamenynyi más testvéreinek, rokonainak és atyjafiainak, kiket az ügy bármiképen érdekelne, terheit magára vevén: önként és szabadon, érett megfontolás után, felette sürgős tekinteteknél fogva, különösen pedig azon okból, mert őrá nézve hasznosabb, más birtokokat akar venni, érintett Kisfalud nevű birtokát, ahoz eleitől fogva tartozott minden hasznokkal és tartozandóságokkal, régi igaz és törvényes határi közt, valamint ugyan II. János méltóságos fejedelemtől nyert dézmavételi jogát is 3000 magyar forint részint aranyban, részint másféle készpénzben egészen és hiány nélkül felvett összegért, elől említett Berzeviczy Mártonnak és mindkét nemű örököseinek adta el örökösen, visszavonhatlanul, birtokába bocsátotta és előrkösítette, semmi jogot sem magának, sem nevezett testvéreinek vagy örököseinek, sem most, sem jövőre fenn nem tartva; mely örök vásárt a fejedelem jóváhagyásával megerősítette, sőt egy később márcz. 13-án Gyula-Fejérváratt költ fejed. megerősítő illetőleg {adományozó-levelében ezen örökvásári szerződést nem csak újból átíratva, hanem megfontolva Berzeviczi Mártonnak hűségese szolgálatait, melyeket ő szint-

¹⁾ Capituli Albensis Fragmentor. Tom. II. 150—153 ll. az erdélyi volt kir. főkormányzói levéltárban.

oly nagy haszonnal, mint dicséretet érdemlőleg vitt végbe, azon birtok határai közt, az Ompoly vizén levő azon egy kerekü lisztörölő malmot, mely régen a Gyula-fejérvári Szent Mihályról nevezett székesegyházban levő Szent Lőrincz vértanu oltára birtokában volt, de a mi adományozás útján tiszteletes és nemes Nováky György pap (Presbyter) birtokába került, ennek pedig örökös nélkül elhalálozása után ismét a fiskusra szállott vissza, valamint mind a birtokban és malomban, mind a dézsmavételi jogban netalán lehető királyi jogot adta és adományozta örökösön és visszazahívhatlanul nevezett Berzeviczi Mártonnak és mindkét nemű örököseinek ¹⁾. Az erről költ birtokbaigatási fejed. parancs-level költ ugyanazon évi márczius 13-án Gyula-Fejérváratt ²⁾, melyben Blandratát Báthori István Fejedelem is tudornak és udvari physikusának nevezi. A beigatás tényleg végbementéről nem ismerek adatot.

Blandratának orvosi működéséről is csak Bátori Kristóf vajdának azon vásármegerősítő, illetőleg adományátruházási levelében van határozott alakban említés téve, mely Kolozsvártt 1581-ben május 7-én költ s melyet épen azért bővebben ismertetni szükségesnek látok.

„Emlékezetül adjuk — így szól a fejedelem ebben — mindenneknek a kiknek illik, hogy mi tekintetbe vevén Blandrata György kitünő (excellens) undvari orvosunknak (Archiatři nostri) a gyógyítás tudományában (in arte medica) kitüntetett nagy igyekezetét és szorgalmát, melynél fogva egészségünk ügye hosszu éveken át az ő fáradozása és orvosi tanácsa által kormányoztatott: Kolozsvármegyében levő Kajántó, Tyburcz és Bogártelke nevű azon három egész birtokot, melyek egykor a kolozsmonostori apátságéi voltak, de az erdélyi és magyarországi részek országgyűlési rendei által már régen Izabella királyné és fia II. János választott király, illetőleg a fiskus részére foglaltattak el, s idő teltével mi jutván Erdély fejedelemségére, a mi adományozásunk alá kerültek, az azokban levő királyi joggal együtt, és pedig: Kajántót egészen minden hozzátartozandóságaival együtt, a közelebb mult évben örökösen, Tyburczot és Bogártelkét felerészben elete tartamáig említett Blandrata Györgynek és örököseinek s utódainak, Tyburcz és Bogártelke másik fele részét pedig Lónai Kendi Sándor tanácsosunknak és Belső-Szolnokvármegye főispánjának s mindkét nemű örököseinek és utódainak adományoztuk, most pedig nevezett Kendi

¹⁾ Capituli Albensis Fragmentor. Tom. II. 148—150 ll. } az erd. kir. főkor-

²⁾ „ „ „ „ „ 83—86 „ } mánysz.levéltárban.

Sándor urnak jeles hűségét és egyenességét tekintetbe véve egy másik fejedelmi levelünkben bele egyeztünk abba, hogy említett Blandrata György Kajántó nevű birtokát szintén egészen és örökösön, Tyburcz és Bogártelke fele részben és csak élete hosszáig kapott és birt birtokait általa valósággal fölvelt 2600 tiszta és igaz súlyu és értékű arany forintért említett Kendi Sándornak és mindkét nemen levő örököseinek és utódainak eladhassa, a minthogy mi is másik fele részét királyi jogunkkal együtt neki és örököseinek átadtuk, adományoztuk és birtokába engedtük volt örök jogon és ő mindezen birtokokba magát beigtattatván: Kajántót örök jogon, Tyburczot és Bogártelkét felerészben Blandrata György életig ideiglenesen, másik fele részét örök jogon tényleg birta és használta is; azonban a közelebbi hónapokban a Jézus társaságabeliek jótékony collegiuma nem csak az ország ifjúságának, de a korosabbaknak, sőt a fejedelmeknek és az egész kereszténységnek érdekében és javára az országba általunk behivatván és az ő fentartásukra a kolozsmonostori zárda István lengyel király által és mi általunk annak átengedtetvén: gondunkot fordítottuk arra mind a lengyel király, mind mi, hogy azon zárdától elidegenített faluk és birtokok a régi birtokhoz vissza bocsáttassanak és kiegészíttessenek. Elöl említett Kendi Sándor a mint eddig is az ország közjára és hasznára néző semmi dologban hátrahúzó nem volt: úgy most sem kívánt az lenni, ennél fogva az elől nevezett egész és fele-rész birtokokat minden tartozandóságaikkal nekünk, illetőleg a Jézus-társaságabeli Collegium egyetemének örök jogon átadta és engedte, hasonlóképen mi is azok kárpótlásul és az átengedett birtokoknak megtérítéseül, másfelől méltó és tiszteletet érdemlő tekintetbe véve Kendi Sándor urnak kitünő hűségét, igyekezetét és munkásságát, a ki hasznos tanácsaival és a mi érdeünkben idegen tartományokba válalt s a legnagyobb dicsérettel és az ország és a mi hasznunkkal s a közjó előmenetelével végzett követségei által mind irányunkban, mind az ország irányában nagy érdemeket szerzett — Kolozsvármegyében Gyalu várához tartozó Makó nevű birtok három részét s mindkettőben lehető királyi jogunkat, minden tartozandóságokkal, dézmaszedési joggal, általában minden névvel nevezendő jogokkal és hasznokkal említett Kendi Sándornak és mindkét nemű örököseinek, azoknak pedig (mit Isten távoztasson) magszakadásával nemes Kendi Krisztina, Zsófi és Zsuzsánna leányainak és azok mindkét nemű örököseinek adtuk,

adományoztuk és birtokukba bocsátottuk örök jogon, visszahivhatatlanul“¹⁾).

Érdekesnek látom azon magyar nyelven költ örökvásári szerződést is közleni, melynél fogva Blandrata Nagy-Enyeden levő házat eladta, mely polgári helyzete, rokonsági és vagyoni viszonyai ismertetésén kívül azon tényt is megállapítja, hogy azon korban a magyar társadalmi élet szokásaihoz nyelv tekintetében is mindenkinek alkalmazkodni kellett. „Én Blandrata György — így szól az szó szerint — ő Nagyságának, Somlyai Báthori Christophnak az erdélyi Vajdának fő Doctora, tesztek ilyen vallást és bizonytságot, az ur ő Nagysága hitese deákja Enyedi István deák előtt, hogy a minémü házat ott Enyeden, mely vagyon Miriszló-utczában, Óragyártó Gergely és Thoroczka Mihály háza között, Cratter²⁾ Lukácstól és feleségétől Anna aszszonytól vettem vala, az atyafiak együtt levén: egyik is a házról engem meg nem ellenzett, hanem én mind éltig békeséges uraságában voltam és az én atyám fia is mind éltig békeségesen lakott benne. Annakutána az én atyám fia halála után, mikor ismét kezemhez vettem volna a házat, miért hogy nem vala ki benne lakjék, látván a háznak pusztulását: azért kezdék reá árost keresni és mind ő magát, mind Cratter Lukácsot feleségével Anna aszszonynyal öszve, kitől én azelőtt az házat vettem vala, s mind pedig Volffard Istvánt megkénáltam vele, hogy megvegyék, mert én eladom az házat; de ők semmiképpen meg nem akarták vennie, hanem önnönmagok igazították reám az jámbor személyt, Mészáros András, és kérének is, hogy árron néki adnám az házat. Azért én az házat úgy mint sajátomat, és melynek sem eladásának, sem megvételének sohol senki ellene nem mondott, azon jussal, igazsággal, a mint én vettem valt, adtam örök áron, meghivhatatlanul az feljül megnevezett Mészáros Andrásnak fiuról fiura 290 forinton, ez jámbor személyek előtt, tudniillik: Antal deák fő eskütt polgár, Pécsi György deák, Gyulai Lakatos Márton Cratter Lukács óragyártó, Gergelyes Olasz Antal előtt, mely 290 forintot azon Mészáros András énnékem épen megadott és én is tőle felvettem, és az házat, melynek eladásának vagy megvételének senki ellene nem mondott, kezéhez bocsátottam. Mely

¹⁾ Capituli Albensis Tom. Fragmentorum II. pag. 128—133. az erdélyi kir. főkörmányszék levéltárában.

²⁾ Nekem úgy rémlik, hogy „Cratzer“, de az erdélyi forrásoktól ég és földtávolban megigazítani vagy ezt hitelesíteni nem tudom. — Közlő.

dolognak nagyobb bizonyosságára és igazságára adtam az jelen való leveletemet, a feljül megnevezett személyek előtt, tulajdon pecséttemmel és kezem írásával megerősítvén“ Keltezése és az aláírás e volt: „Datum Albae Juliae, die 5-ta martii A. D. 1581. Georgius Blandrata Dr. m. p. Subscripsi et meo sigillo munivi“.

A vásárló szerződését a fejedelemnek bemutatván: 1584-ben január 7-én azt mint tartalom és forma tekintetében helyesen kiállítottat, és sem vakarás, sem betoldás által meg nem csonkítottat teljes tartalma szerint helybenhagyta, megegyezésével megerősítette s fejedelmi átiratban kiadta ¹⁾). A fejedelmi megerősítés során e ház kőből épültnek iratik, melyhez különböző haszonvételek és tartozandóságok járulnak, az eladó Blandrata pedig a fejedelem Báthori Zsigmond orvosának és physikusának, magában a vásári szerződésben Blandratának egy atyjafia említetik, a kinek számára a ház véve volt s a kinek onnan kihalása következtében vált ismét szükségessé az eladás. Blandrata valamelyik feljebb megnevezett vagy más testvére volt-e ez atyjafiának nevezett ház-lakó? erről semmi további följegyzést nem találtam.

Még csak egy adatot közlök ez úttal hű fordításban latinul írt és sok tekintetben fontos végrendeletét, mely a fejedelmi udvarral és udvari főemberekkel való benső viszonyát, hitvallási felfogását és érületét, egyszersmind pedig vagyonosságát is elének tünteti.

„A mindenható Atya Isten dicsőségére — így kezdődik az — s az ő fia a mi Urunk, Jézus Krisztusnak nevében!

„Eldődeink a halál órájára semmit bizonytalanságban hagyni nem kívánván, nehogy perre vagy egyéb dolgokra adjanak okot, még ép és egészséges állapotjokban bölcsen megtették végintézkedéseiket. Mely szentséges szent szokást (sacro sanctum morem) én is követvén, midőn még Isten kegyelméből minden érzékeim épek s egészséges állapotban vagyok, elhatároztam megtenni, saját kezemmel aláírni s pecséttemmel megerősíteni ezen végrendeletemet, a mely — akarom — hogy sérthetetlen és visszavonhatlan legyen, a mit anynyival örömeztőbb teszek, mivelhogy a mikről ezen végrendeletemet teszem, mindazon ingó és ingatlan javaimról szabadon rendelkezni felsőbb engedélyt és jogos meghatalmazást nyertem, miért is a legjobb és legnagyobb Istennek s fejedelmem kegyelmének hálaakat adok.

¹⁾ Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem királyi könyve (Liber Regius) I. köt. 900. lapjáról.

„Először is azért rendelem és akarom, hogy azonnal, a mint lelkemet a Mindenható Istennek, a ki azt belém adta, Krisztus által visszaadom, testem a tőlem a végre rendelt, s temetőnek kijelölt helyre vitessék, tétessék lé és temettessék el; elől menjen az evangélikus ¹⁾ iskola minden ének és zaj nélkül, a kiknek fizetetni fog 10 forint, hátul menjenek barátim, a szokott harangozás között, miért a díj szintén megfizetendő lesz.

„Másodszor rendelem és akarom, hogy minden ingó és ingatlan javaimnak általános és teljes örököse (universalis et perpetuus haeres) és birtokosa legyen Blandrata Alphonstól származott unokaöcsém, azon fiu, kit végrendeletemben (in Codicil.) meg fogok nevezni, azon . . . ²⁾ föltétellel, hogy az evangéliumi tudományban (elhagyván merőben a pápistaságot) állhatatosan megmaradjon ³⁾. Ha pedig később tán a római ekklezsia tudományát ismét elfogadná, (mitől Isten őrizzen!) akkor nem akarom, hogy sem örökösem, sem vagyonomban részes (affinis) legyen, hanem minden neki engedett javaim tőle elvételén, kisebb unokaöcsém köztül valamelyiknek adassanak, a ki mindenemben örökösöm legyen.

„Harmadszor általános örökösömmé teszem Blandrata Györgyöt ⁴⁾ a következő föltételekkel, melyeket fogyatkozás nélkül megtartani köteles lesz. Hogyha említett Blandrata Györgynek, mint általános örökösömnek pererei vagy más ügybajai lennének, ajánlom őt legelsőben a Nagyságos Fejedelemnek s esedezve kérem őt, hogy megemlékezvén az én régi engedelmes hívségemre, méltóztassék neki segítségül lenni; ajánlom őt továbbá Nagyságos Főudvarmester Gálffi János és Nagyságos Kováchóczi Farkas Főkanczellárius uramnak, a kikiről bizonyosan tudom, hogy a mi régi és állandó barátságunkért nem fognak abban megfogyatkozni.

Legatumok és azok föltételei.

„Ezek után elsőben a Nagyságos Fejedelemnek hagyom egész könyvtáramat, kivevén lutheranus és orvosi könyveimet, me-

¹⁾ E kifejezést a reformált vallások mindenike használta mintegy ellentétül a római vallással szemben, és hogy Blandrata itt evvel és nem az „unitárius“ jelzővel élt, ennek oka részint e névnek szokásba később jövése, részint a Dávid Ferencz ügyében való meghasonlás még mind sajjó emlékezete lehetett.

²⁾ Itt a kéziratban egy—két szónyi hézag van.

³⁾ Az örökös önlekötelezését fennebb ismerttettem.

⁴⁾ Tehát itt nevezi meg a végrendelező általános örökösét, a kinek vagyonát hagyta.

lyekre nincs szüksége s nem is igen gyönyörködik bennök; ismét azon két elég szép, aranyozott ezüst poharamat, melyeket mindig én használtam; ismét két alabástrom gyertyatartót és egy calcedon sőtartót hűségem örök emlékezetére.

„Másodszor Nagyságos Géczi (helyesen Ghyczy) János urnak, Erdélyország kormányzójának hagyok két tokban levő dárdát, ismét egy aranyozott olasz vas paizst, ismét egy hasonló aranyozott olasz sisakot és egy derék puskát.

„Harmadszor Nagyságos Gálffi uramnak, a Nagyságos Fejedelem Főudvarmesterének régi viszonyunk emlékeül hagyok egy két márkát nyomó megaranyozott nagy ezüst lószűgy-előt.

„Negyedszer Nagyságos Kováchóczi Farkas uramnak hagyom orvosi, sebészi és boncztni ugy theologiai, evangeliumi és lutheranus könyveimet; ismét egy három márkát nyomó nagy sőtartót.

„Ötödször Süvegh Albert szebeni királybirónak őszinte és állandóul megőrzött barátságáért s hozzám mutatott sok emberségeért hagyok 12 még soha nem használt ezüst kalánt, mely négy márkát nyom, ismét egy aranyozott, ezüsttel diszített lengyel kardot, ismét húsz magyar aranyot nyomó két darab arany pénzt.

Egyébként a mi cselédimet illeti: rendelem és akarom, hogy a mi fizetésök hátra van, halálom után azonnal nekik kifizettessék, s hogy a mit a felett szolgálatjok jutalmául nekik ajándékban hagytam, mindazt akadálytalanul kapják meg és birják — a mint az a királybirónál ¹⁾ levő saját kézírásomból ki fog tűnni; mindazokat azonban azon föltétellel ajándékozom, hogy engem halálomig híven szolgáljanak, mit ha nem tesznek, mindent veszítsenek el. Katalin szolgálómnak, a ki engem négy éven át hívségesen szolgált, hagyom azon — a királybirónál levő — 50 forintot, melynek most kamatját veszi, de a melyet halálom után, ha addig hívségesen szolgál, onnan fel- és átvehet, másképen valamint többi cselédeim is, semmit sem fognak kapni.

„Méltóságos Uramat, mint legjobb reménységű és várakozásu fejedelmemet, kérem, méltóztassék hozzám való kegyelmességénél fogva védelmezni, nehogy ezen végrendeletem valamiképen megrontassék, megváltoztassék vagy másképen magyaráztassék, hanem maradjon sértetlenül és minden részben épen, a mit az isteni és emberi igazság dicsőítésére teend.

¹⁾ Valószínűen Süvegh Albert szebeni királybiró.

„Ezen végrendeletemet az én parancsolatomból s előlmondásom (dictante me) hívségesen leírta Gyula-Fejérvárat 1588-ban ápril 1-én az én könyvtáramban és írószobámban (in Museo) irnokom (Ammanuensis) N. N. Ha lesz valami, utánpótlandóm, pótlékvégrendeletemből kitünend, ha szükség lesz hogy ilyet készítsék.

„L a j s t r o m a

azon készpénznek, aranygyűrűknek, ruhaféléknek, bőröknek, lovaknak, szőnyegeknek, fegyvereknek, szerszámoknak, konyhaneműeknek, búza, széna, bor, zab, edény, ing, lepedő, láda, ágytakaró és asztalneműeknek, szóval: azon ingóságoknak és háznak, melyek készletben, kezemnél vannak sat.“¹⁾

Ez nagy menyynységű értékről terjedelmesen levén kiállítva, itt említését helykimelés tekintetéből elégnék láttam. Azt hiszem, e végrendelet képes helyreigazítani némely írók ama alaptalan állítását, hogy Blandrata életéiben a katolikus hitre tért volna vissza, vagy hogy általában semmi vallása nem lett volna.

* * *

Itt most megállapodva, ismertetésemet néhány végkövetkezőben vonom össze:

Az olvasó természetesen fogja találni, hogy Blandrata Györgyöt, mint korának minden hitújítóját szigoruan ítelték meg ellenézetü kortársai és élesen itéli meg ma is a vele ellentétes hitnézetü egyháztörténeti írók nagyobb száma; pedig már ma föltétlen kötelesség lenne a megváltozott korszellem és történelmi igazság követelménye szerint az újonnan napfényre jött adatokból ki-deríthető igazságot előitélettel s egyéni elfogultságtól mentten, pártatlanul állapítani meg, nem keverve ítéletünkbe a XVI. század divatos epéskedéseit. Az én közleményeimnek indoka és célja e volt; oly oldalait kívántam föltüntetni e valóban különös embernek, melyek eddigelé kevesek előtt lehettek ismeretesek; Erdély hajdani közéletének oly munkássági mezőiről gyűjtöttem róla kalászatokat, melyeken hogy ő ily mérvben működött, eddigelé némi egésznet mutató összeállításban nem volt egészen feltalálható.

Blandrata életének és hatásának súlypontja kétségkívül a hitújítás s különösen az unitarismus Erdélybe behozásában van, de

¹⁾ Lásd gr. Kemény József Vegyes gyűjteményeiben Kurz Antal kezével irt latin másolatban.

evvel oly bensőleg egybekötött politikai és közéleti cselekvősege, egyik a másikra oly befolyással és visszahatással van, hogy elválasztva tárgyalni majdnem lehetlen a nélkül, hogy a cselekvés indokainak mellőzése, az udvaroknál folytatott munkássága s az általa fejedelmi megbízói nevében és érdekében végzett belső vallási és külső politikai küldetések méltányoltatásának elhallgatása egyfelől a tények mivolta, másfelől a Blandrata valódi jelleme iránt az olvasót bizonytalanságban vagy éppen homályban ne hagyja. Ezért láttam én ezt máskorra halasztandónak.

A mint láttuk, Blandrata a római katolikus Izabellánál, az utolsó éveiben nyíltan unitáriussá lett II. János (Zsigmond), a szintén erős de eszélyes és önmérséklő r. katolikus Báthori István és Kristóf valamint a jezsuiták által jezsuita szellemben nevelt Báthori Zsigmondnál egyiránt kegyben volt s belső tanácsosi rangot s tisztet viselt, valamenynyitől bizalomban és jótéteményekben részesült. Hogy volt ez lehetséges? kérdésül tűnik fel első tekintetre minden gondolkodó előtt, s bizonyára a legnagyobb rész azonnal, tétovázás és hosszszas fontolgtatás nélkül Blandrata ingatag, kegykereső, a hatalmat megkedvelt és elveszteni féltő vagy pedig egészen köznapi udvaronc jellemében keresi és találja fel a feleletet. De ez ítélet nem igazságos, mert subjectiv, csak lélektani indokokon alapul és mellőz sok más tényezőt s azok közt az anyagi haszon nem csekély súlyú indokát.

Blandratának mint mivel olasznak természete volt a síma udvariasság — a ki tanulmányok alapján úgy van róla meggyőződve, ám nevezze csélcsep jellemnek vagy olasz ravaszságnak. Ez az egyik főmozzanat. A másik az, hogy az ő céljainak, hitújítási, válásalapítói hajlamainak az udvari élet felelt meg. Más cselekvési modor és lelkiületi hajlam e helyzettel egyáltalában megférő nem volt, s ha ilyennek csak árnya is föltűnik, ő azonnal az udvaroktól ki fogott volna záradni. Megint egy elbatározó mozzanat sokat hányódása, honából Erdélybe, innen oda vissza, onnan Helvetiába, majd Lengyelországba, megint Erdélybe, s mindenüvé élethivatása s életmód-keresés mellett vallásújítási oly nézeteiért, melyek ott, hol azokat érvényesítési szándékkal nyilvánította, erősb áramlatokkal találkozva, bár sokaknál kelendők voltak, végre kisebbségben maradtak s neki onnan távozását eredményezték. Hogy árat kötött volna ki valahol a reformatio mozgalmához csatlakozásáért, adatot rá nem találtam, inkább azért — a mint látni fogjuk — hogy e

mozgalmat állítsa meg. Járt országról országra, ha úgy tetszik kalandor — de elvek és szabad eszmék kalandora-ként, és nem más, hanem a maga költségén, az inquisitio kezét Paduában, s hihetően Servet sorsát Genfben, Calvin vas uralma köréből gyors meneküléssel kerülve ki. Ily életmódra nem veti fejét az, kit vagyoni tekintetek és köznapi indokok vezetnek. Ha a szinte husz évi vándor-élet Blandratára sok tekintetben átalakítólag hatott s benne azon elhatározást érlelte meg, hogy az erdélyi fejedelmi udvarokban föltalált nyugalmit és szerencsésjét — a mi szép állása volt — ne kockáztassa, sőt megbecsülje — azt hiszem, ez oly indok s oly érves tekintet, mit elvben s föltétlenül elítélni nem helyes. Az uralkodó többségek zsarnok uralma, a különböző meggyőződésért való folytonos keresztül-nézetés, üldöztetés, magunknak és kivált a hozánk tartozóknak, világ szerint szólva, megsanyargatása végre is kifárasztja a lelket s nyugalomra, özszebb vonulásra és resignatióra hangolja a kedélyt. Blandratának csak önszemélye forgott fenn, de úgy hiszem, az is elég volt oly önelhatározásra, a milyent élete mutat. De neki szakhivatása is figyelmet érdemlő mozzanatot képez, mely őt mindenhol szükségessé tette. Értelmes orvos mindenütt szives fogadtatásban részesül, kit könnyen el nem bocsátnak. A meggyógyított beteg és orvos közt oly önkénytelen, benső rokonszenv fejlődik ki lassanként, melyet kimagyarázni igen, de megszüntetni csak nagy okok miatt lehet. Nagyon kevés önmegtágadás s csak némi gyöngéd figyelem kell az orvos részéről, hogy az irányában egyszer gyökeret vert vonzódás hajlamát állandóul megtarthassa. Ebben van az ok, hogy sem Blandrata az erdélyi fejedelmek udvarát vallási nézetkülönbség miatt el nem hagyta, sem a fejedelmek őt ezért el nem távolították. Ugy kell lenni, bajos volt helyét mással pótolni.

Itt az a kérdés támad: vajjon e viszony fennállásának Blandrata, a hitújító s később unitárius, és urai, a többnyire buzgó római katolikusok vittek-e elvi áldozatot? S ha igen — a mint ez önmagától érthető — melyik, mily mérvben?

Nagy súlyt fektettem tanulmányimban e kérdésekre.

A fejedelmekről történelmileg bizonyos az, hogy tanácsosaik, udvari egész környezetök a reformatio szelleme által anynyira át voltak ez időben hatva, annyira volt lutheránus, református és unitárius hitvallásu s oly kevés a római katolikus, hogy nekik e hatalmas áramlatot feltartóztatni nem lehetett, legfeljebb mérsékel-

hették, és azt tették is, a fejedelmi tekintély és hatalom súlyával nyomva, a hivatal- és birtok-adományozás lépén megfogva, a kiket ingadozóknak találtak; de az adott helyzet kényszerének hódolniok kellett, ha a fejedelmi süveget birni akarták. Gromó András 1564—65-ik évről költ tudósításában e tény teljesen igazolva van: a 12 tanácsos közt csak kettő—három nem protestáns.

Nem ily könnyű Blandratára vonatkozólag a felelet, mert rá nézve első hitelességü forrásokban világosan kifejezve a föltett előbbi kérdésekre semmi fölvilágosítás nem található. Épen ez okból s e mozzanatra nézve keresve valami positiv adatot vizsgáltam át s közöltem ez értekezésemben tán kelleténél bővebben a neki adott fejedelmi adományleveleket, de azoknak szövegében s indokaik közt sincs semmi határozott említés; sőt — a mint fennebb is érintettem — orvosi érdemeit s e téren tett szolgálatait is különösebben kifejezve csak Báthori Kristóf említi föl, a ki tudva levőleg sokat betegeskedett, tehát udvari orvosa által hosszasan és sikerrel gyógyítottatott, mit ő adomány-levelében el is ismert.

„Az adományozások indokai öszszevontan sem nyujtanak biztos támpontokat. Első, a kitől Blandrata birtokot nyert, II. János (Zsigmond), de az adománylevél eddigelé nincs felfödözve, tehát nem tudható: vajjon az orvosi szolgálatokon kívül, miket Báthori István megerősítő levelében érint, nincs-e abban az adományozásnak valamely külön indoka megnevezve? Később tán lesz módom — ha kedves erdélyi hegyeink közé ismét visszatérhetek — a fejedelem királyi könyvéből ezt kinyomoznom. Másik adományozó Báthori István, ez a fejedelem sem említ külön indokot. Harmadik Báthori Kristóf, ezt már érintettem. Negyedik Báthori Zsigmond, egy ház-vásárhoz adta megegyezését, valamint ingó és ingatlan birtokairól s javairól rendelkezési jogot engedett számára ¹⁾, a mi kétségkívül a nevében kormányzó Tanács és a később alkotott Triumvirátusban levő unitáriusok befolyására történt; de egyikben sem fordul elé indokolás; sőt ki kell mondanom, nekem ugy tetszik, mintha Blandrata érdemeinek birtokadományok által elismertetésében és így az ő megjutalmaztatásában szándékos lenne azon homályosság, a mi kétségtelenül létezik és azon föltevésre ad okot, mintha az adomány valódi indokai elhallgatva lennének, a minthogy ezt, udvari kormányzati és diplomatiái

¹⁾ Ez alakilag bizonyítva nincs, de Blandrata végrendeletében világosan említi, hogy ily engedélyt nyert a fejedelemtől.

tekintetek, valamint a szolgálatok és érdemek olykor discretiot igénylő természete vagy tán épen kényessége is magukkal hozzák.

Másodfontosságú források az egykoruak följegyzései. Ebben hiány nincs. Blandratáról igen sokan irták kortársai közül s később élt írók is, hogy a Báthoriak udvarában „maradhatásért korábbi vallásos meggyőződését megváltoztatta, a jezsuiták kegyét s barátságát kereste, Dávid Ferencztől ezek vonták el, sőt nyílt ellenfelévé tették, hogy Ruben Lenárd jezsuita utazó nála látogatást tett — ezt és hasonlókat azon idők eseményeiről emlékező minden krónikairóknál, biographusnál és történetirónál olvashatni. A jezsuitákkal való érintkezés, mérsékelt és közvetítő unitáriusság és végnapjaiban r. katholikussá léte, forgalomba hozott vádja a tényleges helyzet nem jól felfogásából származhatott inkább, mint Blandrata vallástalanságából vagy épen apostasiából. A kik e kérdéstről igazságosan akarnak itélni, meg kell fontolniok, hogy a János Zsigmond alatt unitáriussá lett fejedelmi udvar legalább fejében a három Báthoriban kétségen kívül egyszerre r. katholikussá változott át. Ezt az unitárius tanácsosoknak tényül kellett elfogadni épen úgy, mint a Báthoriaknak azt, hogy unitárius tanácsosoktól engedjék magukat — legalább ideig-óráig — környezetni és tanácsoltatni. A kanczellár Csáki Mihály helyett — mivel ő láthatóan vén és elgyöngült volt — egyszerre Forgách Ferencz r. katholikus püspök lett. De azon tanácsosok helyett, kik az ország kormányzását egy évtizedig sőt tovább vitték, új embereket vinni be csak a régiek elbocsátásával lehetett volna. Ez pedig teljes lehetetlen volt. Türiök kellett tehát egymásnak, tágítani vallásos elveik merevségén, hogy együtt megférhessenek, s hogy a többet engedők az alattvalók legyenek, azt hiszem természetes. Báthori Zsigmondnak magasb neveltetésére Gálfi János az unitárius főudvarmester viselt gondot, de a tényleges tanítást jezsuiták vitték. Báthori Istvánnak egy 1581-ben jun. 12-én bátyja, Kristóf fejedelem halála után a 12 kormányzó tanácsoshoz irt levele éles világot vet e helyzet szövevényei közé. „Ez előtt való két levelemben is intettem kegyelmeteket — írja a király — hogy az gyermeknek tanításában semmi változást ne tegyenek, se pedig a religioban meg ne háborítsák (unitáriussá ne tegyék, kétségkívül ezt érti a király), most is azont kívánom kegyelmetektől, kibem hiszem, hogy kegyelmetek semmi difficultást nem teszen. Az két Jesuvitát (igy!), az melyekkel az gyermeket taníttatta, valaminemü rendelésbe az szegény bátyám tartotta, azon

állapotban és békességben s tisztességben tartásák; ha a mit in eos conferet humanitatis, mihi id factum putabo. Az monostori és kolozsvári Collegiumot és Societast (érti a behozott Jesuitákat) kegyelmek minden injuriától megoltalmazza és mindenekben megtartsa az szegény bátyám rendelése szerint, és ha mit épületire a Collegiumnak designált, ordinált, azt ti kegyelmek beteljesítse... Az gyermek körül az mely inasok ez ideig forgolódtak, ugyanazok megmaradjanak, és a kiket újonnan adjiciál többet kegyelmek, az miképen hogy talán szükség, hogy többen legyenek, modestusokat szerezzon kegyelmek, kik tenerum illius animum non scandalizent, se szavakkal, se magok viseletével... " 1).

Azt hiszem, ez adat képes meggyőzni bár kit arról, hogy egy katolikus fejedelem más vallásu udvari emberei a helyzetnél fogva kényszerítve vannak alkalmazkodók lenni, s igen bajos tudni azon határt, melyen innen a mi kötelesség és becsület volt, tul már elvszegéssé s megróvás tárgyává válik... Enynyit erről általában.

A Blandrata vagyona vágyása tekintetében a külső emlékirók között legfigyelemre méltóbbnak Socini Faust állítását tartom, ki az ő benső barátja, Dávid Ferencz ellenében a tudomány fegyvereivel küzdő társa s ennek előbb az ország és országgyűlés többsége előtt, azután a reformatio és az akkori theologiai irodalom fővezetőinek közvéleményében lealáztatása sőt megbuktatása eszköze volt, s a ki maga Blandratáról ugy nyilatkozik: „hogy ő utolsó éveiben vagyonszomjánál fogva korábbi hitelveitől elállott és a jesuitákhoz pártolt“. Az egykoru unitáriusok itéletét — a mit döntőnek tartok — egy már fennebb jelzett későbbi alkalommal fogom indokoltan elmondani.

Hozzávetésekre alapítani ily fontos kérdések feletti itéletet, a szív bensőjét és a szándékokat kutatni vagy valakire e vagy amaz indokot fogni rá, nem tartom helyesnek és szabadnak; de a dolgoknak természetéből, a tényeknek és eseményeknek okaikkal öszszövetéséből szabad és biztos a következtetés és itéletalkotás.

Gromo András, olasz fejedelmi követ János király udvarában emlékezetben hagyta, hogy a király Balassa árulása miatti lelki felháborodásában hívta be titkos tanácsosul Blandratát, hogy legyen egy tanult bizalmas embere, kivel az uralkodás nehezebb dolgait

1) A m. tud. Akad. ily czimű kéziratából: Litterae Procerum Transylvaniae 100. 101. 102. levél.

megbeszélje, s bizonyára nem egyébért, mint maga irányában leköttelezése, helyzete kényelmének, jelleme és tanácsai függetlenségének biztosításául adományozta őt meg négy jószággal. 1563-ban Báthori István mellé azonnal I. Ferdinándhoz követségbe, 1564-ben az enyedi zsinatra személyét képviselő elnökké nevezte ki, s némelyek állítása szerint a mint Báthori az első alkalommal szerzett érdemeiért kapta jutalmul Dobokavármegyében Göcz nevű falut: ugy Blandrata is Kisfaludot, a miről más írók azt állítják, hogy az enyedi zsinat elnökségeért kapta volna. Akármikor egyszerre vagy két ízben történt azonban a négy birtok adományozás, anynyi bizonyos, hogy e birtokok mint secularisált r. katolikus papi javak, a reformatio ügyét Erdélyben hathatósan s személyes tényeivel előmozdító és fejlesztő sőt később ennek legutolsó és legszabadabb elvű fejleményét, az unitarismust diadalra juttató férfinak adományoztattak, azon király által, a kit ősei vallásától elvonva, e hitnek leginkább ő nyert meg, s ennek hatalmas védnökévé és törvényes megalapítójává Dávid Ferencz felekesen szólása mellett főleg az ő udvarnál való nagy befolyása és kedvessége tette.

Ezen birtokok közül a három elsőt Blandrata 1573-ban a fejedelem beleegyezésével Báthori Kristóf váradi kapitánynak 6000 magyar forintért, a negyediket 1575-ben Berzeviczi Mártonnak 3000 magyar forintért adta el. Minő indokból történt ez, tudni nem lehet, de az tény, hogy a vajda Báthori István 1573-ban oly súlyos betegségen ment át, hogy Pongrácz Frigyes, Miksa császárnak az ő udvarában járt követe, Blandrata azon orvosi ítéletét adta levélben tudomására, hogy: „élete egy évnél tovább nem terjed“¹⁾. Lehet, hogy az első által ezért kívánta a vajda elismerését kifejezni s egyszersmind bátyjának is szolgálni, vagy a mindkettőök szíven feküdt unitarismus gyöngítéseért katolikus érdekekben s egy később valósítandó célért tette; az 1575-diket pedig minden kétségen kívül azért, hogy a lengyel királyi koronának számára megszerzése ügyében őt szoroson magához fűzze s leköttelezze. Kilencz ezer forint kész arany-ezüst pénz ez időben igen szép összeg volt egy elaggott férfinak! Hogy Báthori célját elérte, mutatja Blandratának a lengyel királysági ügyben tanusított és teljes sikerre jutott buzgólkodása. De hogy neki, mint a fejedelmi udvar jótéteményeit élvező gyöngébb félnek pusztán unitárius érzületén és

¹⁾ Szilágyi Sándornak Erdélyi Országgyűlési Emlékek czimű műve előkészületi adataiból.

nézetei merevségén változtatva, az udvarhoz simulni és sokban engedve, sőt olykor tán nem kellemes megbízatásokat is végrehajtva alkalmazkodnia kellett, azt hiszem, ez oly természetes és szükség-szerű, hogy bizvást tényül lehet elfogadni a nélkül, hogy általa akár az ő emlékezetét, akár a történeti igazságot sértsük. Kétség-telen bizonyítéka ennek az ő nézet- és érzületváltozásának, Dávid Ferencz irányában ezen túl elítéltetéseiig való magatartása, a mi-ről majd később.

Egy másik, ennél nevezetesebb és döntőbb — mert egészen világos — tény — Báthori Kristófnak 1581-ben az iránt adott fejedelmi megegyező levele, hogy Blandrata György a kolozsmonostori uradalomhoz tartozott, fenn már említett három faluban részint örökös, részint ideiglenes birtokjogát 2600 magyar forintért Kendi Sándornak adhassa el. E levelében a fejedelem maga mondja, hogy e birtokokat ő a közelebbi mult évben — tehát 1580-ban — adományozta volt Blandratának, hogy ugyan a közelebbi hónapokban — tehát 1581 január—ápril körül (mert a fejedelem megegyezési levele május 7-én költ) ő és öcsce, a lengyel király: „a jezsuita társaságbeliek Collegiumát nem csak az ország ifjúságának, de a korosabbaknak, a fejedelmeknek sőt az egész kereszténységnek érdekében Erdélybe behívták s a kolozsmonostori uradalmat fentartásuk végett nekik átengedték“, hogy a Blandrata által birt jogok ezen uradalomhoz tartóznván és a fejedelem és István király az at-tól elvont birtokok visszaszerzését s viszont a törzsbirtokhoz csatoltatását elhatározván: Kendi Sándortól mind az általa felerészben birt, mind a Blandratától vásárolt említett birtokoknak megfelelő esere mellett visszabocsátását kívánták, az, minthogy a haza köz-javára és hasznára néző dolgokban eddig is visszahuzó nem volt, most is abba beleegyezett, a mondott birtokokat a fejedelemnek, illetőleg a jézus társaságabeli Collegiumnak örök jogon átadta és engedte s érette kárpótlásul a fejedelemtől más birtokot az ő és ország érdekében tett ezen és más nagy szolgálataiért pedig kitün-tető elismerést nyert.

Ha már most figyelembe vesszük azt, hogy Blandrata az adományt 1580-ban kapta, mikor az ő — mint unitárius ember — jelentésére és vádjai folytán, s a szintén unitárius Kendi Sándor kanczellár elnöksége alatt 1579. jun. 3-án Gyula-Fejérvárt tartott ve-gyes vallásu papok és világiak zsinata Dávid Ferenczet mint hitújítót holtig tartó várfogságra ítélte s ő nov. 15-én börtönében már meg

is halt volt; ha meggondoljuk, hogy ez adomány levél maig fölfedezve nincs, ennél fogva annak indokai ismeretlenek, hogy ő az adományozott birtokokat egy évig sem használva, 1581-ben már Kendinek adta el, végre hogy ez is még azon évben, május 7-én, az azon év elején behozott jezsuita társaságnak engedte át és hogy e sűrű és gyors birtokváltozások közül csak az utolsóól van fenn a fejedelmi megegyező levél; továbbá, ha megfontoljuk, hogy a fenforgó egyházi birtokokat maga a törvényhozás secularizálta s rendelte a fiskus és ország hasznára fordíttatni, tehát az országgyűlés akarata s beleegyezése nélkül oly szerzetnek nem is volt adományozható, mely törvény által volt az országból kirekesztve, a mit mind az adományozó fejedelmek, mind Kendi Sándor kancellár jól tudtak; végre ha emlékezetbe idézzük, hogy az oly mohó sietéssel lejáratos kettős eladás, csere és egy harmadiknak kezére s birtokába juttatás után 20 nappal május 27-én Báthori Kristóf fejedelem is meghalt: azt hiszem mindezekből logikailag foly és jogosult ama következtetés, hogy a hitbeli meggyőződéseért vértanui halált szenvedett Dávid Ferencznek az egyház törvényes hatósága körén kívül perrel megtámadtatása, hitújítói törvénytelen pörfolyama és illetéktelen bírák által alkotmány sértő módon elítélte-tése, Blandrata György és Kendi Sándor adományai, vásáraik és utóbbinak cseréje, a jezsuitáknak Erdélybe behívása s épen unitárius főemberek által birt jószágokkal való megajándékoztatása közt ugy logikai és okbeli, mint történeti és erkölcsi szoros egybefüggés van; s a Blandratát és Kendit ért fejedelmi kegy egyenesen az 1579-ik évi zsinati érdemek megjutalmaztatása: hol a tény alkotmányellenes, az indok a közerkölcsiséget sérti, adót és elfogadót megbélyegez, compromittálja a reformatio addigi vívmányait, egy törvényes hitfelekezet alapjogait eltiporja s az egész eljárás elszomorítóan sötét árnyat vet az erdélyi fejedelmi udvarra és magára a korszakra.

Források: Defensio Francisci Davidis sat. Sandii: Bibliotheca Antitrinitariorum sat. Fosztó-Uzoni és Kozma kézirati egyháztörténete sat. Burján: De duplici ingressu Blandratae in Transylvaniam sat. Historia Ariariorum sat. Theodori Beza: Vita Calvini sat. Calvin: Opera omnia sat. Haner: Historia Eccl. Transylv. sat. Bayle, Morerius, Wetzer, s több egyháztörténeti Lexiconok, Miles, Seivert, Soterius és több száz írók művei sat. sat.

A HÓDOLATI ESKÜ LETÉTELE FŐT. FERENCZ JÓZSEF PÜSPÖKÜNK ÁLTAL.

Örömmel vesszük kezünkbe a tollat, hogy t. olvasóinkat egy fontos, s egyházunk kül és beléletére jelentékeny horderejű, eredményeiben messze kiható eseményről értesítsük. Szeretett főpásztorunkat, a Mlgs és Főtiszt. E. Főtanács felterjesztése alapján, Ő cs. és kir. apost. Felsege, püspöki minőségében, a magyar korona összes országaira kiterjedőleg legkegyelmesebben megerősítette, erről a szokott megerősítő kir. oklevelet kiállíttatta s megküldötte, a minek következtében főt. Ferencz József unitárius püspök f. évi január 28-án a szokott hódolati esküt az e végre kinevezett királyi biztos kezébe ünnepélyesen letette. Szerintünk Ő Felsege, a korona helybenhagyása, megerősítése, püspökünknek a magyar állam első rendű diplomaticus hivatalnokai sorába emelése, újabb elismerése és szentesítése önkormányzati jogunknak, formai bevezetése ama ténynek, melylyel anyaszentegyházunk Ferencz József kolozsvári lelkész és hittanárt, mult évi augusztus 27-én Arkoson tartott zsinati Főtanácsában, szabad választás útján főpásztorává emelte, „inter pares primus“-sá tette.

A fennirt ünnepély az érintett napon délelőtti templomozás után pontban 11 órakor tartatott meg — a templom helyett, hol legméltóbb helye lesz vala — kolozsvári főiskolánk nagy halltermében ¹⁾, a hol az E. K. Tanács tagjai számára a terem piaczn volt felállítva a zöld asztal, s a hová az E. K. Tanács tagjai, a város hivatali és értelmi kitűnőségei, érdeklődő közönsége, a szép nem és az isk. ifjuság, valamint tordai ekklezsiánk tagjai, oly szép számmal jelentek meg, a mely a termet zsufolásig megtöltötte s az ünnepélynek imposans szint kölcsönzött.

¹⁾ Ez alkalommal másod izben történt meg, hogy püspökünk nem a templomban tette le a hódolati esküt. Először néhai főt. Kriza Jánossal, ki a consistorialis teremben tette le 1861-ben egy vasárnap délután; és most másodsor.

Az ünnepélyt helyben lakó egyházi főgondnokunk Mlgs Dr. Berde Áron ur nyitotta meg, a ki az E. K. Tanács — ez alkalommal — nyilvános ülésének czélját rövid vonásokban eléadván, h. közjegyző Kovácsi Antalt felhivta arra, hogy terjeszse elé mindazokat az előmunkálatokat és intézkedéseket, a melyeket az E. K. Tanács a püspök választásnak felsőbb helyen való megerősítése érdekében tett.

Az elnöknek eme felszólítására közjegyző Kovácsi Antal a fia tüzetes előterjesztést tett az E. K. Tanácsnak e tárgyban tett eddigi intézkedéseiről. Közjegyző a fia előterjeszti a vallási és közoktatási m. kir. miniszter ő nmlgának mult 1876-ik év dec. 28-ról 30780 sz. alatti leiratát, melyben tudatja, hogy ő cs. kir. apostoli Felsége Ferencz József kolozsvári papnak és tanárnak superintendenssé lett megválasztatását helybenhagyni, az arról szóló kir. megerősítési oklevelet magyar nyelven kiállíttatni, s a leteendő és aláírandó esküszöveg kíséretében a püspök ur kezéhez elküldeni méltóztatott, — egyszersmind méltóztatott felhatalmazni miniszter ő nmlgát, hogy a hódolati eskü bevételére udvarhelymegyei főispánt, ez idő szerint egyházunk egyik főgondnokát, Mlgs Daniel Gábor urat megbizhassa, ki az E. K. Tanácscsal és a püspök ural egyetértőleg január 28-át látta az eskü letételi ünnepélyre kitűzendőnek, a miről valamint esperes afiai, ugy egyh. tanácsos afiai is rövid úton értesítettek.

Az érintett közjegyzői előterjesztésből örömmel látjuk azt, hogy felséges királyunk a kánonaink értelmében törvényesen választott püspökünket, alkotmányos törvényeink szerint, a magyar korona összes országaira kiterjedőleg erősítette meg, s az erről szóló oklevelet édes anyai nyelvünkön állította ki, nem latin nyelven. A mi a kir. oklevélben előforduló sérelmes superintendens kifejezést illeti, az E. K. Tanács helyesen tette, midőn bár jegyzőkönyvileg, tiltakozott e kifejezésnek minden oly értelmezése ellen, melyből püspökünk vagy szent vallásunk jogainak megrövidítését lehetne kimagyarázni, s midőn a főt. püspök urat felhatalmazta, hogy hazai törvényeink értelmében a törvény- és kánonszerű p ü s p ö k nevezetet használja és használhassa.

E közjegyzői előterjesztés után az elnök két bizottságot ¹⁾ ne-

¹⁾ A kir. biztoshoz Szigethi Miklós, alezredes elnöklete alatt Kővári László, Nagy János, Veres Dénes; a püspökhöz Magyar Mihály elnöklete alatt Czákó László és Nagy Lajos küldettek ki.

vezett ki a jelen volt egyh. tanácsosok közül a végre, hogy a püspököt és a kir. biztost a gyűlésben való megjelenésre felkérjék, a kiket megjelenésükkor a gyűlés zajosan megéljenzett.

A kir. biztos, megérkezése után, mindenek előtt kineveztetési oklevelét, ezután a kir. megerősítő oklevelet olvastatta fel, mely utóbbinak szövege a következő:

MI ELSŐ FERENCZ JÓZSEF

Isten kegyelméből ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya

kedvelt hiveinknek az unitária vallást követőknek üdvöt és kegyelmet.

Őszintén kedvelt hívünknek, magyar szent koronánk tanácsosának, Magyarországon vallás és közoktatási miniszterünk Nagyságos Trefort Ágostonnak előterjesztéséből értesülvén, miszerint vitézlő Kriza János, egykoron királyi tanácsosunk elhunytával az unitária hitvallást követőknek egyházközségében megürült superintendensi hivatalára ezen egyházközség zsinati főtanácsa a törvényesen fennálló szokás szerint tisztelendő hívünket

F E R E N C Z J Ó Z S E F E T,

a kolozsvári unitária egyházközség ez idő szerinti lelkészét s ottani főiskolai hittanárt megválasztotta. Mi kegyelmes tekintetbe vévén vallás és közoktatási magyar miniszterünk ajánlatát, — nem különben kedvelt hívünk Ferencz Józsefnek Felsőges uralkodó Házunk iránt mindenkor tanusított hűségét, életének feddhetetlen voltát s egyéb jeles szellemi tulajdonságait, melyek alapján nekünk a törvények értelmében kegyelmes megerősítés végett ajánlatott;

indittatva éreztük Magunkat nevezett hívünket

F E R E N C Z J Ó Z S E F E T A Z U N I T Á R I A E G Y H Á Z K Ö Z S É G
S U P E R I N T E N D E N S I H I V A T A L Á B A N

legkegyelmesebben megerősíteni; mihez képest őt legfelsőbb királyi hatalmunknál fogva ezen hivatalra ezennel kinevezzük, és abban megerősítjük; ugy mindazonáltal, hogy köteles léssen, mind Nekünk, mind törvényes Örököseinknek e végre különösen kiküldendett királyi biztosunk színe előtt a nekünk tartozó hűségi esküt előlegesen letenni. Meghagyjuk és rendeljük ennél fogva ezen levelünk sorjában, mindeneknek öszszesen és egyenként az unitária hitvallást magyar szent koronánk alá tartozó országainkban követő hiveinknek, ugy az egyházi előljáróknak, mint a többi bármi ranguak-

nak és rendüeknek, hogy nevezett Ferencz Józsefet az unitária egyházak superintendensének ismerjék és ismerni tartozzanak, és köteleztessenek. Miről is kiadtuk ezen felséges pecsétünkkel, melylyel mint Magyarország apostoli királya élünk, megerősített királyi levelünket. Kelt a mi őszintén kedvelt hivünk nagyságos Trefort Ágoston, Magyarországon vallás és közoktatási miniszterünk kezei által. Bécsben, November hó tizenegyedikén, Urunk születése után ezer nyolczszáz hetvenhatodik esztendőben, magyar, cseh stb. országi uralkodásunk huszonnyolczadik évében.

F E R E N C Z J Ó Z S E F. (P. H.) T R E F O R T Á G O S T O N.

A fennebbi kir. megerősítő oklevél felolvastatása után a kir. biztos a következő meleg hazafias beszédet tartotta:

Főtisztelendő Püspök ur!

Méltóságos és Főtisztelendő E. K. Tanács!

„Nekem jutott a szerencse ez ünnepélyes alkalommal egy oly megbízást teljesíteni, melylyel — az eddigi szokás szerint — nem csak tekintettel főispáni állásomra, hanem mint egyházunk egyik főgondnoka tiszteltettem meg.

„Örömmel ragadom meg tehát az alkalmat, nem csak azért, hogy a legmagasabb rendeletnek foganosítását eszközöljem, hanem azért is, mert egyházunk érdekében történik, melynek érdeké az én érdekemmel azonos.

„Az erdélyi unitárius egyház sok viszontagságok között fentartotta magát, daczára annak, hogy keletkezése után néhány évtizeddel számban és hatalomban apadott.

„Koszorus költőnk ezen mondata: ‚megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán‘, alkalmazható nem csak a nemzetre, de egyházunkra is, melynek jellege kiválóan magyar.

„Azon mély meggyőződés, mely megvilágítja az üldözés sötét ösvényét, és kijelölte azt az irányt, melyet követni kell, erősítette a küzdőket, és a szebb napok békövetkeztével az egyetértés ösztartatá a kis sereget, mely a küzdelemben kitartó, a béke idején munkás vala.

„Egy testület, avagy szövetség nem állhat fenn, nem erősülhet, ha annak tagjai nem működnek egy akarattal a kitzűzött célra. A széthúzás elforgácsolja az erőket, a tájékozatlanság hinárba vezet. Tehát kell ismerni a tért, mely a működésnek színhelye, a helyzetet, mely mozgását körvonalozza.

„E tekintetben megnyugvással lehet a multa tekinteni.

„E bérczes haza, melynek ormain az unitárius vallás igéi századokkal ezelőtt hirdettettek, melynek fiai a vallási türelem tekintetében az elsők közé méltóan sorolhatnak, fogadá bé keblébe az unitárius egyházat és annak elveit táplálá az alkotmányos szabadság éltető sugarával, mely nélkül sem vallási, sem politikai szabadelvü meggyőződés nem tenyészhet.

„Szűk vala a kör, melyben mozgott és élt, mert alig terjedt a Királyhágón túl és csak az újabb időben lett ez egyházközönség Albion földén és az Oceánon túl élő hitrokonaink által felfedezve és felkarolva.

„A Királyhágót másod ízben akkor lépte át, midőn a nemzet évszázados forró ohaja teljesült, midőn a két hazát, melyet a viszály elválasztott, az egyetértés egyesíté és lett azon két testből egy test, melynek azelőtt is csak egy szive volt.

„Az a szerény munkásság, az az áldozatkészség, mely lehetővé tette egyházunk fentartását, a figyelmet mindinkább magára vonta, és ez fokozódott az által is, hogy ennek fiai a korszellemmel mindig lépést tartani igyekeztek.

„Nem csekély érdeme volt ebben a többek között amaz egyneknek, kik a püspöki székeket koronként elfoglalták. Igazolja ezt egyházi történelmünk, igen a közel mult is, midőn a püspöki székbén egy közbecsülésben álló honfit láttunk, ki tudományos műveltsége, humanus érzelme által — daczára ama szerény helyzetnek, melyet egyházunk korlátolt jövedelme nyujthatott — fényt tudott árasztani a püspöki székről és tiszteltté tette állását. Nem ennek volt-e jele az a részvét, mely a hazafias érzelmü püspök Kriza János végtiszteletén nyilvánult, kinek ravatalánál megjelent e városnak színe java.

„E kitünő férfinak elhunytával megürülvén a püspöki hivatal, mult év augustusa havában az unitarismus egyik ős fészkében, Árkoson, tartott zsinat alkalmával emeltetett a püspöki székbé tisztelendő Ferencz József hittanár és helybeli első lelkész ur, ki egyházunk törvényes szokása szerint megválasztatása után esküjét azonnal letévén, hivataloskodását megkezdette.

„De a törvény kívánalmának csak akkor van elég téve, ha az eloadott módon megválasztott püspök hivatalában fejedelmi megerősítést nyer, melynek alapja az Appr. Const. I. része I. czime 9-ik articulusában van letéve. A fejedelmi megerősítéssel egyuttal a hűségi eskü letétele is kapcsolatos.

„Ha visszatekintünk a legközelebbi püspök-választás idejére, „örömmel constatálhatjuk, hogy az alkotmányos szabadság védszár- „nya alatt vallásunk jogainak szabad gyakorlata e tekintetben sem „ütközött akadályokba, sőt az a legnagyobb készséggel vétetett fi- „gyelembe úgy királyunk ő Felsége, valamint alkotmányos kormá- „nyunk által is.

„És ez alkalommal méltóképp felújul kebleinkben az a tánto- „rithatatlan hűségérzet, melylyel az unitárius egyház törvényes fe- „jedelméhez mindig viseltetett.

„És ez érzés annál kedvesebb, mert kifejezése a trón és nem- „zet közötti egyetértésnek, melyben rejlik szeretett hazánk jövőjé- „nek biztonsága.

„A felolvasott okmányok alapján Ő cs. és apost. kir. Felsége „méltóztatott Főtiszt. Ferencz József püspök ur megválasztatását „legkegyelmesebben helybenhagyni és a m. kir. vallás és közokta- „tásügyi miniszter ő nmlgát felhatalmazni, hogy Ő Felsége legma- „gasabb nevében, a régi törvényes szokás szerint, leteendő hűségi „eskü bévételére engemet megbizzon. Felkérem tehát a főtiszt. püs- „pök urat a megküldött eskü-szöveg szerinti hűségi eskü leté- „telére“.

A leküldött eskü szövege, melynek szavaival, Derzsi József h. jegyző olvasása után, a püspök a hűségi esküt letette, a kö- vetkező :

„Én Ferencz József a magyar korona országaiban levő „unitárius hitvallást követők egyházközönségének törvényesen meg- „választott, és Ő császári és Apostoli királyi Felségének folyó évi „november hó 11-én kelt legfelsőbb elhatározásával legkegyelme- „sebben megerősített superintendense, esküszöm a mindentudó szent „Isten előtt, Ő császári és Apostoli királyi Felségének Első „Ferencz Józsefnek, törvényes uramnak és koronás kirá- „lyomnak, valamint az Ő legfelségesebb házából és véréből száрма- „zó törvényes utódainak törhetetlen hűséget és engedelmességet. „Esküszöm továbbá, hogy a törvényeket és az állami rend törvé- „nyes intézményeit megtartom, és semmi oly közösséget vagy ösz- „szeköttetést, sem a hazában benn, sem azon kívül fenn nem tar- „tok, a mi a közbátorságra veszélyes lehetne, sőt inkább az álla- „mot netalán fenyegető veszélyek elhárítására semmit el nem mu- „lasztandok.

„Isten engem úgy segítjen, Amen!“

A püspök a letett eskü visszaküldendő szövegét az ülés szí-
nén sajátkezüleg aláírván, a közönség őt zajos éljennel, a kir. biz-
tos pedig már megerősített hivatalában a következő meleg szavak-
kal üdvözölte :

„Fogadja a főt. püspök ur, mint már Ő császári és Apostoli
„királyi Felsége koronás királyunk hűségére és hazánk törvényeire
„megesküdött unitárius püspök, tőlem, mint kormányunk megbizott-
„jától, annak üdvözlését, melyhez én ama forró ohajtással járulok :
„adja a gondviselés, hogy főtisztelendőséged a királynak, a hazának,
„az egyháznak sokáig szolgálhasson; adja a gondviselés, hogy ter-
„hes hivatalos kötelességét a közváarakozásnak megfelelőleg telje-
„sithesse, melynek teljesülése iránt reményem szilárd és erős ama
„meggyőződés, hogy ez ünnepélyes alkalomra mind főtisztelendő-
„séged, mind én főgondnok társammal és kedves hitrokonainkkal
„megelégedéssel fogunk visszaemlékezhetni“.

A kir. biztosnak zajosan megéljenzett üdvözlete után a főt.
püspök ur a következő beszédet mondotta :

Méltóságos Főispán, Főgondnok és Királyi biztos ur!

Mlgs és főtisztelendő E. K. Tanács!

Tisztelt Gyülekezet!

„Öt hónapja, hogy az unitárius vallásközönség zsinati főtaná-
„csának törvényes választásban nyilvánult bizalmából egyházunk
„püspöki tisztét birni szerencsés vagyok; s midőn erre autonó-
„miánkból kifolyólag a választás ténye bevégeződése után a canon-
„szerű szokott egyházi esküt letettem, a rám eröm feletti sulylyal
„nehezedő, de egyszersmind érdem fölöttileg megtisztelő egyházi
„hivatal jogkörében munkálkodni s az ahoz kötött kötelességeket
„teljesíteni tetteleg elkezdtem. Mégis, úgy tetszik nekem, hogy —
„mellözve a személyi tekintetet, — egyházi létünk e legfontosabb
„életmozzanata formailag csak a mai napon nyerte meg teljes be-
„végzettségét, midőn a választás és hivatalkörbe lépés tényéhez a
„korona beleegyezése is hozzá járult, midőn a legfőbb felügyeleti
„felségi jogból kifolyólag püspökké választatásomat Ő Felsége apos-
„toli királyunk kegyelmesen helybenhagyni s a szokásos királyi ok-
„levél (Diploma Regium) kiadatása által megerősíteni méltóztatott,
„minek alapján csak imént tevém le a magyar szent korona, Ő
„császári és apostoli királyi Felsége legmagasabb személye s törvé-
„nyes utódai iránt tartozó hűségi esküt is.

„Evvél tehát a különben minden külső pompát nélkülöző egyházi esemény egyszerű képe, ugyszólva a királyi szék fénye által ékített keretbe lőn foglalva, s tán nem szerénytelenség, ha én e napot némileg egyházunk ünnepének tartom, mely a mlgs és főt. E. K. Tanácstól örömmel fogadtatásra jogosult, mely följegyzési érdekekkel bir az egyházi-történetirő előtt, igénytelen személyemnek pedig benső hálájára méltó.

„Pillantsunk vissza csak a multba, hogy valódi értéke szerint méltányolni legyünk képesek a jelent.

„Mily hön ohajtotta, hányszor kérte egyházunk csak pár év-tized előtt az akkori kormánytól, hogy e tisztet országos törvények, egyházi alkotmányunk s három százados szokás szentelte jogaink követelménye szerint zsinati főtanácsai választás útján betölthesse. De a kedvezőtlen politikai viszonyok az egyiknek megtartását, a másiknak végrehajtását kilencz hoszsu éven át nem engedték meg, mialatt a püspöki szék, ha nem is közügyeink rovására, minden esetre a törvények s önkormányzati jogunk sérelmére betöltetlen maradt. Nyomott hangulattal, szomorú vonásokban vannak e megtagadás felsőbb helyről jött keserű szavai egyházunk évkönyveibe beírva s élnek még szent vallásunkért buzgón érző sok szivben ma is azok fájdalmas benyomásai.

„És most ! Mekkora különbség amaz idők kormánya s kormányzási módja s szelleme és a mai között! Az ég és föld megmérhetlen távolság, a sötétség és világosság számokban ki nem fejezhető ellentéte lehet csak mértéke e különbségnek! Autocrazia akkor, élő alkotmány most! A rendeletek kényszer-rendje amaz időkben, a szabadság önkéntes engedelmissége ma! Lehangeltség, téglenség és országos gyász amott, életkedv, munkavágy és nemzeti remények itt! A királyi szék félelmen nyugvó uralma akkor, a király osztatlanul hí szeretete mostanában! Ez a különbség a két idő között.

„Való, hogy jelenben is vannak sötét pontok nemzeti életünk egén: a fegyveres béke, a szomszédban forrongó harci elemek, gyúanyag s ezeknek folytán az ország lakóira sulyosodó terhek, egyesek erkölcsi és anyagi ingadozása, a közjóllét alapjainak itt-ott megrendülése, melyek miatt nem ok nélkül szorongatja szivünket honfi bú és a jövőtől remegő kétely; de a mi fő, a nemzet vissza van adva önmagának s a mi egy jobb jövő iránt nem hagy kételkednünk: az egyetértés, szeretet és kölcsönös bizalom

„gyémánt kapcsa tartja össze megszilárdult legbensőbb viszonyban
 „a trónt és nemzetet, a hazát és alkotmánytisztelő felséges kirá-
 „lyát! Valóban e korszak az alkotmányosság és valódi polgári sza-
 „badság aranykora! Oh légy érte imádással dicsőítve királyok ki-
 „rálya, jóságos Isten! Legyen hozsánna a királynak, a törvényhozás
 „bölcsességének, és a haza sorsa felett hű gonddal örökös nemzeti
 „kormányának!

„E tények és észrevételek — úgy vélem — alkalmas tárgyai
 „a Mlgs és Föt. E. K. Tanács mind gondolkodásának, mind mind-
 „nyájunk örömének.

„Polgári életünk történetiróinak szintén emlékezetben kell
 „hagyni az alkotmányos élet mai aeráját, midőn egy a politikai mint
 „egyházi jogok tiszteletben tartatnak, a felekezetek törvényes sza-
 „badságukat háborítatlanul élvezhetik, midőn a hit és lelkiismeret
 „szabadságát egy fejlett irodalom és erős nemzeti közérzelem védi
 „s a társadalom a vallás szent intézményeiben, ez viszont a társa-
 „dalmi rendben és eszélyesen használt politikai szabadságban kere-
 „si és találja erőalapját és fentartó támaszát.

„Sőt egyházi történetiróink előtt is emlékezetes mozzanatokat
 „nyújt e nap. Az eddig latin szerkezetű megerősítő királyi oklevél
 „magyar szöveggel van kiállítva, többé nem csak az erdélyi, hanem
 „— az 1848-iki Pozsonyban tartott országgyűlés 20-ik t. cz. ér-
 „telmében — a magyar szent korona országáiban levő unitárius
 „vallást követő összes hívek superintendensének szól
 „Oh légy áldott gondviselő Istenünk, ki nekünk, hosszasan üldöz-
 „tetteknek, lényed oszthatlan egységének hívéseért sokat szenved-
 „dőknek — szent fiad a Jézus Krisztus tudománya által a diadalt
 „megérnünk adtad! Legyen áldott mindazoknak emléke, kik ez
 „eszméért s szent vallásunkért három századon át küzdöttek s azt
 „ránk szent örökségül hagyták! Legyenek áldottak a jelen század
 „azon felvilágosult lelkei, kik nekünk ez örömet alkotmányunk sza-
 „badelvü reformja által megszerezték.

„A mi végre igénytelen személyemet illeti, nekem szintén
 „öröm tárgya ez alkalom, mert e pillanatban egyházunknak törvé-
 „nyesen nyilvánult többségi akaratát, a magas kormány kedvező aján-
 „lata következtében, apostoli királyunk Ő Felsége legmagasabb hely-
 „benhagyása által is szentesítve látva: megszilárdulva érzem a bi-
 „zalmat, melyet most is megköszönve s mely előtt lélekben meg-
 „hajolva viselem a nem keresett tisztet. Úgy érzem, mintha a ki-

„rályi szentesítő akarat új erőt s bátorságot öntene lelkembe, elszánt lélekkel megharcolni a rám váró nemes harczot, s félre téve minden aggályt, nem rettenve vissza kicsinyes akadályoktól, egyházam támogatása és a korona tekintélyének szent védelme alatt, Istenben helyezett reménnyel s a siker némi kilátásával indulhasak már most a kitűzött cél felé.

„Mivel köszönhetem meg méltóbban a királyi kegyelmet, mint a mire a ker. emberiség legfőbb törvénykönyve tanít, így kiáltva fel a zsoltáriró prófétával: „Meg esküdtem, hogy megtartom a te igazságodnak törvényeit“. Zsolt. 119, 106. „Mivel teljesíthetem hívebben főpapi tisztemet, mintha azt teszem, a mire a királyok könyvének egy találó helye útasít: „Vön Sádok pap — így hangzik az — egy szaru olajat az ur sátorából és megkené Salamont, azután a kürtök megszólalának és az egész nép ezt kiáltá: „Éljen Salamon király! 1. Kir. 1, 39“. Én is veszem nemzetem szivéből a hazaszeretet és királytisztelet olaját, kiöntöm lelkemből a hálaadás szavát, mondván: „Éljen a király! Szaporítsd meg, oh Uram, a király életének esztendeit. Zsolt. 61, 7. Teljesítse az ur minden ő kéréseit. Zsolt. 20, 6.“

„A mlgs főispán királyi biztos urnak pedig szivből köszönöm meg hozzám ez alkalommal is bébizonnyított kegyes és előttem nagybecsü hajlamait; méltóztassék meggyőződve lenni arról, hogy di-cső őseinek erényeit örökölt lelkének jó gondolatai bennem fogékony kebelre találnak; egyedül a közérdekek azok, mik engem vezetnek, ezek lesznek az én égsarki csillagaim mindenben, val-lásközönségünk ügyeinek törvényes mederben jól folyása s egyházunknak számbeli és erkölcsi gyarapodása, a közmiveltségnek híveink között s jó hírnevünknek a világ előtt terjedése lesz éjnap-i gondom tárgya a míg élek s csak az a nap lesz megnyerve életemben, melyen e nagy jókért valamit tehettem s el lesz veszve valamenynyi, midőn ezeken semmit se lendithettem. E nyilvános vallomás legyen megpecsétlője a közöttem és szent vallásunk egyeteme között a mai napon megerősített lelki frigynek.

„Utoljára legyen szabad a mlgs főispán királyi biztos urat arra is mély tisztelettel kérnem, hogy ezen Képv. Tanácsunk és egész magyar unitárius vallásközönségünk őseitől örökölt hűsége s alkotmányos hódolata kifejezése mellett az enyimet is — a leg-hívebb alattvalók egyikét — a magas kormány utján a királyi trón

„elébe juttatni, Ő cs. és apostoli királyi Felsége és magyar kor-
 „mánya legmagasabb figyelmét s pártfogó gondoskodását reánk ki-
 „kérni, engem pedig további nagyra becsült hajlamaiban megtar-
 „tani méltóztassék.

„Éljen a király! Éljen a haza! Éljen Udvarhelymegye főis-
 „pánja, főgondnok és királyi biztos, Daniel Gábor ur ő méltósága!

A főt. püspök urnak fennebbi, a közönség harsogó éljene közt
 mondott beszéde végeztével h. főjegyző Derzsi József a következő
 üdvözlő beszédet intézte a püspökhöz az E. K. Tanács nevében:

Főtisztelendő püspök ur!

„Az Egyházi Képviselő Tanács megilletődéssel hallgatta végig
 „Főtisztelendőséged ajkairól a dicsőségesen uralkodó I. Ferencz
 „József koronás magyar király ő Felsége iránti hódolati esküt.
 „Mindnyájunkra nézve megható vala az. Mindnyájunk kebelét szent
 „szent örömezzések dagasztják e pillanatban. Király ő Felségének
 „legfelsőbb jóváhagyása legfelsőbb pecséttel erősítette meg egyhá-
 „zunk zsinati Főtanácsának mult évi augustus hava 27-én megej-
 „tett, régi egyházi és országos törvényeken alapuló szabad válasz-
 „tását. Nagy örömünkre szolgál, hogy király ő Felsége önként en-
 „gedve a zsinati Főtanács kívánatának, az Approbata Constitutio
 „1. része 1. titulusanak, az 1848 évi, akkor még külön magyaror-
 „szági XX. törvénycikknek is megfelelőleg, az 1868 évi XLIII.
 „törvénycikk 14. §-a által is fentartott és dicsőségesen uralkodott
 „Felséges elődei körül is senki által soha kétségbe nem vont IX-ik
 „articulusa értelmében Főtisztelendőségedet már elfoglalt püspöki
 „hivatalában legkegyelmesebben megerősíteni készséggel méltóztat-
 „ván, ezen kegyelmes megerősítéssel és a hódolati eskünek most
 „történt letételével, illetőleg a mlgs főgondnok ur, mint e végre
 „kinevezett királyi biztos által lett bevételével a magyar állam el-
 „ső rendü diplomaticus hivatalnokai sorába ünnepélyesen beiktatni,
 „s ez által vallásközönségünket jelen válságos napokban megnyug-
 „tatni kegyeskedett. Nagy örömünkre szolgál, hogy e pillanattól
 „kezdve vallásközönségünknek nem csak törvényesen megválasztott,
 „hanem törvényesen királyilag meg is erősített püspöke van főtisz-
 „telendőséged személyében, hogy a tépett és sok vihart kiállott lo-
 „bogóra, melynek zászlótartója magas hivatalánál fogva első helyen
 „egyikfelől Főtisztelendőséged, az egyház czimere mellé a magyar
 „állam czimere is fel van illesztve ujra. Ha Jézus elmondhatta, mi-

„kor a szegények javára mindenét felajánlott Zákéus házába, an-
 „nak meghívására belépett: ma lett üdvössége e háznak, —
 „bizony mi is elmondhatjuk már most, hogy: ma lett teljessé val-
 „lasközönségünk öröme és megnyugvása újra, ma tölt be az ígélet.
 „Anynyival nagyobb a mi örömünk, mert Főtisztelendőséged nyilat-
 „kozataiból újabban is meggyőződék Tanácsunk vallasközönségünk
 „iránti meleg érdeklődéséről, ragaszkodásáról és erős szeretetéről,
 „s újabb ígéletét bírja, hogy kitünő tehetségeit annak érdekében
 „és javára fogja felhasználni.

„Igaz ugyan, hogy Főtisztelendőséged törvényeink szerint in-
 „ter pares primus, következésképp a fő és képviselő Tanács min-
 „den tagjának, nemcsak, minden hitfelünknek ki kell venni a maga
 „részét kellő mértékben a közteendőkben. De az is igaz, hogy Fő-
 „tisztelendőséged püspöki hivatala nem anynyiban külső dignitás,
 „mint inkább a felelősségnek, munkának és tevékenységnek sokszo-
 „ros halmaza. Vallasközönségünk szép családjában, e család külön-
 „böző törzsei között egyik felől Főtisztelendőséged a családapa, s
 „bármily odaadással működjenek is az egyes tagok, sok, nagyon
 „sok marad még fenn és vár főintézőre. A ki valaha valamely na-
 „gyobb testületnek közügyei intézésében részt vett, vagy épen ve-
 „zérszerepet játszott, az tudja, mit teszen egy nagyobb testület ve-
 „zére lenni. Szem kell hogy legyen, mely mindent meglát, még
 „azt is, a mi talán a sokaság figyelmét kikerüli — és szem, mely
 „sokat — látván, nem lát meg. Fül kell hogy legyen, mely min-
 „den neszt észre vesz, — és fül a mely sok lármát nem hall meg.
 „Kéz, mely folyton ültet, plántál, — és kéz, mely egy úttal foly-
 „ton irt és gyomlál. Szív, mely az egész nagy test érzelmeitől da-
 „gadozzék, és szív, mely a rohamos lázakat mérsékelni és fékezni
 „bírná. Fő, mely a nagy testet, annak lépéseit, cselekedeteit he-
 „lyesen irányozza. Tűz, mely égetés nélkül az egésznek éltető,
 „fentartó és tenyészítő meleget kölcsönöz, és mérséklet, mely
 „előtt a megszilajodott indulatok és hullámok is lesimulnak.

„Ez talán igen sok is egy embertől. De a nagy test érdekei
 „igy kívánják, s a kinek sok adatott, attól sok is kívántatik.

„S az özszesz testi és szellemi erőknél mindezen megfeszíté-
 „se és folytonos feszültségben tartása, mindezen sokoldalú munkás-
 „ság elzártan, mondhatni titokban történik. A nagy sokaság nem
 „tud az átvirasztott éjokról, a kimerülésről, bádgyadtságról; nem is
 „ügyel a mozgó erőre, elég ha látja hogy menyen, halad a test.

„Hja! a naptól azt kívánjuk, hogy minden reggel felkeljen, új erővel világoljon és áraszsza áldásait, ha szintén vérző kebelével nyugodott is el, s ha bágyadozó sugarai, mint fájdalmas sohajok rezegtek is halmok és völgyek felett.

„A közigazgatási főnök szerepe mondhatni háládatlan is. Nem olyan, mint a szónoké, ki egy beszédével talán ezereket hódít meg. Nem olyan, mint az író tudósé, kinek szavait a tengeren túl is meghallják, s intései oda is elhatnak. S talán mégis fontosabb valamennyinél. A nagy test egészsége, munkaképessége és munkálkodása nagy részben tőle függ,

„Főtisztelendő ur! A Képviselő és Főtanács, valamint az egész vallásközönség ily szemet, fület, kezet, szívet, fejet, tüzet és mérséket reményl és vár Főtisztelendőségében. Isten megáldotta több nemű tálentummal. Áldjon meg Főtisztelendőséged is minket, vallásközönségünket sok, sok jóval. Egyházunknak sok belső szükséglete van. Azt kívánjuk, hogy Főtisztelendőséged érezze azokat, valamennyi hitfeleink között leginkább. Sok építeni valója van. Azt kívánjuk, hogy Méltóságod legyen a legfáradhatatlanabb munkás. Sok megtudni valója van. Főtisztelendőséged legyen a legbuzgóbb és legelső tanító. Sok vesztesége van. Főtisztelendőséged legyen a legelső kipótolni igyekező. Több sebei vannak. Főtisztelendőséged legyen az első orvos.

„Még lehet, hogy a főpásztori sok nézni, hallani, érezni, meggondolni és végezni való talán nem engedi meg, hogy mint régebb, ezen túl is ugy meglássa, hallja, érezze és végezze magán ügyeit. Ámde a jó pásztor életét is adja az ő nyájaért.

„De meg ne rettenjen. Nem kívánunk mi halált. Életet ohajtunk, mely éltet, hat és gyarapít. A Képviselő és Főtanács készséggel nyújt segédkezet a nagy munkára. Csak azt ohajtjuk, legyen olyan mint a porondos mész, mely a különböző kemény testeket is egy nagy erős egészszé, épületté alkotja s együtt tartja. Legyen olyan, mint a delej, mely a távoliakat is maga körül gyűjti. Álljon csupa szeretetből és tapintatos igazságosságból, mint Pál apostol kívánja a püspököktől, s akkor ne féljen. A Képviselő és Főtanács saját kezével és saját vállain fogja hordani a földet a dicsőség és nagyság királyhalmához — ha van számunkra ilyen fentartva — s azon egyfelől Főtisztelendőségednek mutatja ki a helyet.

„Tartsa meg Dávid Ferencz lánglelkét, sajátítsa el Hunyadi „Demeter bölcsességét és tapintatát, Enyedi, Toroczkai és Körmöczi „tudományát, Koncz Boldizsár hűségét, Almási Mihály közigazgatási „tálcumát, Szentábrahámi phoenixszerű szervező és megtartó ere- „jét, s ha talán csapásokkal és nehéz körülményekkel kell szembe „menni, Székely Sándor és Kriza költői vénáját, mely még akkor is „mutatja a béke, megnyugvás és szabadulás olajágát, ha mindent be- „láthatatlan ár borít el. Ne csüggedszse az a körülmény, hogy hi- „vei száma kevesebb más hazai püspökök hívei számánál. Jézusnak „a tizenkét nyilvános tanítványon kívül volt még más titkos „hetven tanítványa is. A Főtisztelendőséged tudva levő hatvan eze- „rén kívül lehetnek és vannak is még titkosok is. Több Saulusból „lett már Jézus óta Pál. Különbben is kicsiny csillag is képes volt „hajdan bölcséket vezérelni az igazság bölcsőjéhez. Keresse ez- „után is az igazságot, mint eddig tevő, s mi követjük.

„Nem fárasztom tovább becses figyelmét. Nem kívánok visz- „szaélni a bizalommal, mely csupán ideiglenes, helyettes főjegyzői „hivatalomnál fogva igénytelen személyemnek juttatá a szerencsét, „hogy ez innepélyes alkalommal az E. K. Tanács ohajtásait vázoljam.

„Isten tartsa meg Főtisztelendőségedet király ő Felsége haj- „landóságában, jó erőben, egészségben uri családjá, az anyaszent- „egyház, városunk és hazánk javára és előmenetelére. Isten éltesse „sokáig, sokáig!”

A h. főjegyzőnek emez, a közönség által szintén megéljenzett beszéde végeztével az elnök az E. K. Tanács ülését bészárta és az innepély véget ért.

De nem egészen; mert délután 2 órakor a püspöknél mintegy 80 személyre terített dús asztal várta a helybeli egyh. tanácsoso- kat, a vidékről ez alkalomra bėjött egyh. tanácsos fiait, s a város különböző testületeinek kitűnőségeit. A kedélyes lakoma vidám kedvre hangolta a jelenvoltakat, s annak ősi szokás szerint felkö- szöntésekben adtak kifejezést. A pohárköszöntések sorát a házi gazda, a püspök nyitotta meg, a ki a király Ő Felségére űritette serlegét. Poharat emeltek továbbá Berde Áron a kormányra és Trefort miniszterre, Kovácsi Antal Dániel Gábor kir. biztosra, Gr. Eszterházi Kálmán Ferencz József püspökre, Váradi Károly Berde Áron főgondnokra, Nagy Lajos Nagy Péter ev. ref. püspökre, Dr. Groisz Gusztáv az unitáriusok hagyományos egyetértésére, Derzsi József Kolozsmegyére és képviselője Gr. Eszterházi Kálmánra, Ve-

res Dénes Kolozsvár városára és Simon Elek polgármesterre, Péterfi Dénes Groisz Gyusztáv egyetemi rectorra, Nagy János Biró Pál kir. törvzs. elnökre, Simon Elek Ferencz József püspökre, Májai István Pál Sándor tanker. főigazgatóra, Kovács János a helybeli testvér egyházak közötti egyetértésre és azok jelen volt képviselőire Veszely Károly r. kath. plébánusra, Szász Gerő és Szász Domokos ev. ref. papokra és Rosiescu Vazul gör. n. egy. esperesre, Szász Gerő Berde Mózsára, Szász Domokos az unitárius főtanoda tanáira és ifjúságára, Benczédi Gergely P. Horváth Kálmánra, Kovácsi Antal a püspöknére. Ittak még Fretwellért, Teleki Miklósért, Brassaiért, Kelemen Benőért, Szigethi Miklósért, Nagy Lajosért, Kovácsi Antalért és a budapesti fiók-egyházért, melynek előljárósága nevében Hajós János és Buzogány Aron, valamint a vásárhelyi és udvarhelyi egyház tagjai, ez alkalomra üdvözlő táviratokat küldöttek.

Végül nem hallgathatunk el egy megható jelenetet, melyet a főtanodai ifjúság üdvözlő éneke idézett elé ebéd alatt. Az ifjúság érzelmeit itt Gál Miklós II-od éves theologus tolmácsolta, mire a püspök meleg szavakban felelt, s köszönte meg az ifjúság megemlékezését.

Igy folyt le ez ünnepély, melynek minden sorát és részletét örömmel hozzuk t. olvasóink tudomására, s örömmel jegyeztük fel az egyházi történet és utókor számára.

S. D.

MÉG EGY PÁR SZÓ EKKLÉZSIÁINK TŐKEPÉNZZEIRŐL.

Midőn Rédigér Géza barátom e becses folyóirat mult évi folyama 5-ik füzetében „Észrevételek ekklézsiáink tőkéről“ czim alatt, azoknak jelenlegi nyomoruságos kezelését kitüntette, egy régen érzett közszükségnek adott kifejezést, s egyszersmind figyelmet keltett fel arra azoknál, a kik a környéki vizsgálószék számadásai-ból mindent szép és ékes rendben látnak. Ideje is volt, hogy e kérdés felszínre kerüljön, ideje, hogy e kérdéssel tűzetesebben foglalkozunk, és ideje lenne, hogy a mlgs és főiszt. egyh. képv. Tanács ez ügyben oly határozatot hozzon, a melynek következtében az ekklézsiái tőkék biztosítása mellett az ekklézsiái tagok mind inkább-inkább elszegényedésének útja vágassék. De mielőtt e határozat megszületnék, igen czélszerű volna, ha kisebb-nagyobb ekklézsiái tőkétet kezelő vagy ellenőrző paptársaink e kérdéshez hozzászólva, tapasztalataikat előadva, e tárgyat minden oldalról megvilágítanák. A zivatartól nem kell félni, mert a tisztítja az levegőt.

A R. G. barátom által felvetett kérdéshez, e folyóirat mult évi folyama 6-ik füzetében, Kovácsi Antal tanár ur szól hozzá, s a mint előre lehetett gondolni, hogy az, a ki csak az egyházkörnyéki vizsgáló szék jegyzőkönyveiből ismeri az ekklézsiák tőkepenzeinek kezelését, máskép vélekedik, mint az, a ki a hely színén folytonosan a veszendő tőkékért, a kamatokat nem is említve, küzködik; csakugyan nem is tartja oly rosznak az ekklézsiák tőkepenzeinek kezelését, mint R. G., s erre „igen lényeges és döntő tanubizonyoságnak“ látja azt, hogy 6 körbeli összes ekklézsiáink pénztár maradéka az 1875-ik év végén 21,640 frt és 20 kr.

Ez valóban szép összeg . . . De sokkal szebb lenne, ha ez nemcsak a papirosan figurálna. Ha ez az összeg csakugyan készpénz volna, a mint iratik, akkor nem lehetne attól tartani, hogy a „Dávid Ferencz alap“-ra 1879-ig nem gyül össze a 10,000 frt., mert ekklézsiáink annak egy részét szivesen átadnák a nevezett

czélra. Ha a számok csalhatatlanok is, engedjék meg nekem hogy most az egyszer különösen ennek ne higgyek. Miért?

A vizsgálószerk kiszáll az ekklezsiába, s a szokásos kérdések és feleletek megtétele után, előveszi a gondnok vagy pénztárnok számadását. Ez tele van az aránylag roppant sok kamathátralékkal. Tapasztalásom szerint a kamatok 40—50 %-ánál ritka ekklezsiában gyűl be több. S ekkor mit csinál a vizsgálószerk? A mit a jelen körülmények között tehet. A be nem fizetett kamatot befizetettnek veszi, s oda írja mint készpénzt, pénztármaradéknak. A gondnok tiltakozik ellene, nem használ; majd kérésre, volt eset reá, hogy írásra fogta a dolgot: nem lehetett felszedni, nincs miből felszedni. Mind hiában, hangzik a válasz: fel kellett volna szedni; ebből a pénztármaradékból aztán, ha egészen feledékenységre nem megyen, vagy ha a gondnok nem talál akármilyen okot, hogy hová költötte, még tőkepenz is lehet. S az ilyen öszszegből, hiszem hogy meglesz a 21,640 frt 20 kr. pénztármaradék.

Pedig ez az eljárás nem is helyes, nem is jogos. Helytelen, mert ez által, a mellett, hogy a gondnokon sem hajtják fel, vagy legalább 100 esetben csak egyszer az ilyen pénztármaradékot, a kamathátralékosok neve is feledésbe megyen; jogtalan, mert az ekklezsiai vagy presbyterialis gyűlés által kiosztott tőkepenzről, s annak kamatairól, nem egyedül a gondnok felelős. És még mi a szomorú követkevése ennek? Az, hogy az ekkora felelősséggel járó, s mégis igen sok helyt fizetésnélküli gondnoki hivatal, a melyre régen büszke volt a megválasztott, mai napság senki sem akarja viselni. A gazdagabb igyekszik bármekkora váltságdíjjal is kibujni alóla, a szegényebbnek pedig gyakran a felszedett kamatokról sincs elég biztosítéka.

A zavar évről évre nő, és a szegény papnak, a ki hivatalból ellenőrzője, de tulajdonképen számadás-készítője is a gondnoknak, e zavarok tisztázása csaknem anynyi dolgot ad, mint papi hivatala, s lelkiismeretes fáradozásainak legtöbb esetben nincs semmi eredménye, hacsak eredménynek nem vesszük az adósoknak haragját. Egy kis ekklezsiában pedig, a hol nagyobb tőke kezeletik, és ez figyelemre méltó, az ekklezsia tagjainak legkevesebb 90%-a adós.

Bizony nem festette R. G. barátom egy cseppet is sötét színekkel ekklezsiáink tőkéinek állapotát. Sőt hajlandó vagyok az általa mondottakhoz még hozzátenni, hogy a tőkepenz a jelenlegi kezelés mellett mind ekklezsiáinkra, mind ekklezsiáink tagjaira nézve áldás helyett átok.

Ennek bebizonyítására adatok vannak birtokomban. Ismerek oly ekkleziát, a mely 80 év leforgása alatt templomot s melléje tornyot épített, a toronyba harangot öntetett, a templomba 1400 frtos, a mint a visitatio jegyzőkönyve megjegyzi, a maga nemében páratlan orgonát csináltatott, tanítói s egy elég diszes papi lakot épített, s mindezt minden tőkepénz nélkül, csupán egyeseknek e czélra tett kegyes adakozásaiból. 16 év óta 5042 frt 40 kr. tőkepénzt kezel, a mely jelenleg egészen, 50, 100 és 200 frtos részletekben, 400 frt kivételével, ekkleziái tagoknál van elhelyezve 10% kamat mellett. És ez ekkleziia az 5000 frtot o. é. felülhaladó tőke 16 évi kamatjából mit tud felmutatni? Semmit, épen semmit!

És mig ama bizonyos kis ekkleziia rövid időközökben tőkepénz nélkül oly költséges vállalatokat végzett be, a jelenlegi nagy tőkepénz mellett nem képes egy a törvény kívánalmainak megfelelő iskolaházat és tanítói lakot építeni. Sőt többet mondok, hogy a mesteri telket egy szomszédjában levő helylyel megnagyobbítsa, kénytelen volt egy részt a papi telekből adni el, a miért a papság mai napig sem kárpóttatott. A tanító alkalmas helyiség hiányában saját házában lakik. A népiskola 75 növendéke 3 évig díj nélkül használt helyéből kiszorulva, a romladoxott tanítói lakban kinlódik, s még a padok, melyen a növendékek ülnek sem az ekkleziáié. Szomorú dolog, de valóság. Hihetetlennek látszanék ez 5042 frt 40 kr. 10%-ra kiadott tőke mellett, ha nem volna oly keserű igazság.

És ez ekkleziái tagoknál elhelyezett tőkepénz káros következése észlelhető az ekkleziái tagokon is. A mellett, hogy kisebb nagyobb mértékben kioltotta keblökben annak az egyház iránt lángholó áldozatkészségnek, lelkesedésnek szent tüzét, mely az ősökkel 80 év alatt templomot, tornyot, orgonát, mesteri és papi lakot épített, elég áldozatnak tartva most a kamatok megfizetését: az olcsó pénz kölcsönzésre ingerelte azokat is, a kik a nélkül ellehetek volna, ekkleziái tőkepénz nélkül az ekkleziáiak tagjainak legkevesebb 50% nem volna adós; azokat is a kik azt használni nem tudják. A könnyen szerzett pénz a legnagyobb résznél könnyen ment el, s az ez által is előidézett szegénység mind íjesztőbb mérvben jelentkezik. Ezt legközelebről bizonyítja az, hogy mig a tőkepénz kiosztása alkalmával, a hivatalos iratok bizonyítása szerint, a papi kalongyás kepe a 125 és 130 kalongya közt váltakozott, ma a kalongyák száma a 85-t nem haladja meg. Nem állítom ugyan

határozottan, hogy ennek egyedüli oka az ekklézsia tagjain levő tőketartozás, de hogy nagy része van benne, a ki a körülményekkel ismeretes, nem fogja kétségbe vonni.

És e sajnos jelenség csaknem minden nagyobb tőkét kezelő ekklézsiáinkkal közös.

Mindezeket összevéve, határozottan ki lehet mondani, hogy ekklézsiáink tőkepenze, a jelenlegi kezelés mellett, ekklézsiáinkra nézve hátrányos, ekklézsiáink tagjaira nézve erkölcsileg és anyagiilag szegényítő. Ez ügyben bizonyosan tenni kell . . . De mit és hogyan? Ez a kérdések kérdése!

Ezen szomorú körülmények közt igazán lelki örömmel értesülhetett mindenki Kovácsi Antal tanár ur cikkéből arról, hogy az egyh. képv. Tanács az ekklézsiák vagyona helyesebb kezelésére nézve megtette az első lépéseket. Hogy ez intézkedésnek kellő sikere is meglegyen, ohajtandó volna, hogy a vizsgáló szék jegyzőkönyvei mellett a helyszínről vett adatok is figyelembe vétessenek.

Részemről sokkal tapasztalatlanabbnak érzem magamat, hogy e tekintetben indítvánnyal léphessek fel, és e sorokkal sem akartam egyebet, mint ekklézsiáink tőkepenzei kezeléséről s annak hátrányairól, másfél évi papságom alatt szerzett tapasztalataimat előadni. De meg vagyok győződve arról, hogy a mlgs és főtiszt. egyh. képv. Tanács oly közvetítő intézkedést tesz, a mit különben Kovácsi Antal tanár ur kilátásba is helyez, hogy az egyes ekklézsiák pénztárai gyarapodása mellett, az egyes hívek elszegényedése megátoltatik, ohajtott siker fogja koronázni atyai gondoskodását.

Adja is ezt a mindenható Isten!

Barabás Lajos.

K O R R A J Z.

Ha egyházkörünkben ez idő szerint létező jótékony czélú és hatású közintézetek eredeti forrását akarjuk feltalálni, azok nyomait ok nélkül keressük az 1858—59-ik évek előtt.

Elismerem, hogy az azelőtti jegyzőkönyvek, melyek ezen egyházkörnyék időszaki gyűléseiről vezettettek, bár elég gazdagok a relativ hatású okoskodásokban és eszmékben, de productiv eredményt nem szültek.

Ezen jelzett évek után egyházi közügyeink folyamában — mint jegyzőkönyveinkben láthatni — olyan forrongás-szerű vehető észre, mi nem kevésbé háborította a köznyugalmat, s mint ilyen kárhóztatva lett. Pedig az eszmék, melyek azt előidézték, részben már ma testté váltak, mert életrealitás csiráit rejték magukban s a nyilvánult ellenhatás daczára is életet követeltek és nyertek maguknak.

Valóban különös szeszélye a sorsnak, hogy bárminő közérdekű eszmével és elvvel szemben, ha szinte az az egész emberiség megváltására a Megváltó fejből ugrott volna s ugranék is ki, tudott és tud mindig ellenzéket teremteni, mely azt káromolja, életrealitásán scepticuskodjék s testté válhatását akadályozza.

Állításom igazolása végett, azt hiszem, elégséges a jelzett időszakra hivatkoznom, melynek folyama alatt nem valának ugyan csendesek egyházköri gyűléseinken folytatott tanácskozásaink, sőt inkább forrongással és küzdelemmel teljesekek; de mint a tenger, háborgásában gyöngyöket is hány felszínre s rak le a parti iszapba, ugy közgyűléseinken zajosabb tanácskozásaink is a folytonos ellenhatás daczára oly eszméket, elveket hoztak felszínre, melyek az életrealitás csiráit rejtve magukban, életet követeltek s már részben nyertek is.

Legyen szabad egy pár ténynyel illusztrálnom e korszakot!

Élénk emlékezetében van — azt hiszem — ezen egyházkör tisztelt tagjai nagyobb részének, hogy egyházi népnevelés-ügyünk érdekében, kezdetben egész vallásközönségünk kebelében tétettek

indítványok és lépések a tanítók időnként tartandó értekezleteivel a tanítói képesség fokozására s tökéletesítésére hatni. És emlékezni fognak ezen egyházkörnek tisztelt tagjai arra is: mily örömmel s áldozatkészséggel ajánlkoztak egyházkörünk jelesbjei a tanítói értekezletek elfogadására.

És mégis fájdalommal kell följegyeznem, hogy még ezen neves intézmény is, mely az önsegély s társulás alapelvén indult meg, miután az háromszor: Kénosban, Városfalván és Vargyason, felügyelő gondnok mlgs Jakab Lajos ur, tkts Bedő Sándor ur és felügyelő gondnok mlgs Daniel Gábor ur vendégszerető elfogadásuk s áldozatok mellett megtartatott, s miután annak élete a következő évekre is már biztosítva lenni látszott, megbukott. és csak is azon merev kőszirt ellentállásán: „Miért akarunk többek lenni apáinknál“, ők elég jók, okosak és bölcsek voltak azon rendszerben, melyben nevedektek, elégedjünk meg mi is vele, ne forgassuk fel a jó rendet, ne háborgassuk a nyugalmat, szóval: ne viszketegetkedjünk, mondának az ósdiak, s azonnal minden a régi kerékvágásba visszazazökkent, míg azután csaknem egy évtizeddel a halhatatlan emlékü kultusminiszter Eötvös József lánglelke törvény alakban nyilvánult, s a tanítói értekezletek ismét megkezdődtek.

Ezzel egyidejűleg foglalkoztatta egyházkörünket azon eszme is, hogy szegény sorsu és fizetésü tanítómestereink, a tanítás és nevelés érdekéből jobban díjaztassanak. E czélból felirt egyházkörünk az egyh. képv. Tanácshoz, kérvén, hogy tanító-képezdét állítson Kolozsvárt és a közpénztárból segélyezze a szegény fietésü tanítókat. E feliratnak üdvös eredménye lett.

A leiratban arra lettünk útalva, hogy állítsunk egyházkörileg gyámoldát, segélyző intézetet. E jó tanács nem esett útfélre vagy sziklára. A leirat 1860, jun. 13-án H. Ujfaluban lett felolvasva. A gyűlés azonnal kimondotta elvben a gyámoldai intézmény létesítését. Felügyelő gondnok mlgs Jakab Lajos ur elnöklete alatt az alapelvek és szabályok elkészítésére: néhai Sándor István h. szentpáli, Egyed Mózes városfalvi, Gál Ábel abásfalvi, Nagy Sándor karácsonfalvi, Darkó Sándor jánosfalvi papok és Varga Ferencz almási mester személyében a bizottságot kinevezte. Ezen bizottság az 1861-ki egyházköri gyűlésre munkálatát beadta, mely munkálat módosítva és javítva jóváhagyás végett az E. K. Tanácshoz felküldetett, honnan csakugyan jóváhagyva 1864-ben le is küldetett. A jóváhagyott alapszabályok 1865-ben tartott gyűlésen ismét tárgyal-

tattak, minek következtében a gyámolda megalakultnak nyilvánított, Sándor Ferencz oklándi pap kezelő pénztárnoknak megválasztatott s a további intézkedésekre az alpapiszék megbízott.

1866-ban tartott egyházköri gyűlésen az alpapi törvényszék a gyámolda állásáról megtette előterjesztését, mi örömmel vétetett tudomásul. Örömmel s hálás elismeréssel van feljegyezve, hogy ez alkalommal egyházkörünk és szent vallásunk Mentorai: felügyelő gondnok mlgs Daniel Gábor ur, egyházi tanácsos t. Bedő Sándor és Dimény Zsigmond urak 10—10 frt alapítói részvény befizetésével, ugy még emlékében is tisztelt Inczeffi József esperes ur az 1870-iki egyházköri gyűlésen 75 éves életkora, 50 éves papsága és 25 éves esp. jubileuma emlékeül a gyámolda részére 10 frt alapítványt tett le, mi megelőzőleg még tett adományozásával együtt 20 frttal nevelte gyámoldánk pénzalapját, ezen gyámolda érdekében is meghozták nagylelkű áldozatukat.

És ezen nemes intézet tíz évi pályája alatt constatálta, hogy már néhány év óta özvegyeket és árvákat segélyez, alaptökéje folytonos növekedésben van s jelenleg mintegy 1000 frt. pénzalappal rendelkezik.

De ez még nem minden t. egyházköri gyűlés, a mi a jeleztem közelebbi éveket korszak-alkotóvá teszi, s a mi egyházi életünkre jótékony hatást gyakorol!

Mint a régi bölcs mondá: „azért eszem, hogy éljek, s hogy életemet szentebb és nemesebb célok elérésére szentelhessem“ — részünkről is a gyámoldai intézet csak egy segélyforrás anyagi szükségünkben és biztosíték az egyházi pályán küzdők sorsában.

Nem kevésbé jelentékeny sőt céljában magasztosabb és szentebb, egyházkörünkben, a közelebbi időben életbe lépett azon intézmény, melynek keresztneve: „Udvarhelyköri Dávid Ferencz könyvtáregylet“.

Ezen intézet is ama nagy hatalom, a szükség kényszerítő parancsának szüleménye.

Az a forradalom, mely egyházi téren, a közelebbi években megindult, s a dogmák, vallásos elvek és eszmék között elkeseredett háborút támasztott, felekezetünk részébe is nem könnyű, de nem is dicstelen szerepet juttatott.

Hála a gondviselésnek, hogy vallásközönségünket e válságos időkre oly vezérférfiakkal áldotta meg, kik a bárhonnan dobott keztyűt — ha vallásközönségünk érdeke s becsülete parancsolja —

bátorsággal fogadják, s a győzelem biztos előérzetével — mit az igazság önérzete kölcsönöz nekik, vívnak egyházunk jogaiért, s valásunk hitelveinek igazságos győzelmeért.

És e folytonos küzdelemről tudósításokkal telvék az egyházi irodalomnak ez idő szerinti termékei, egyházi folyóiratai.

Ki ne érdeklődne ezek iránt? Talán csak az nem, kinek fásult lelkében a szellemi világ drágább kincsei számára nincs több hely, mert betöltötte azt az anyagiasság boldog Eldorádója.

Azonban örömmel állithatom, hogy egyházkörünk értelmisége a jelzett mozgalmak iránt kezdettől fogva folytonos érdeklődéssel viseltetett.

És ezen egyházköri értelmiség annak tudatával, hogy egyesek, anyagi szegénység miatt a szellemi kincsek birtokába se juthatnak, s hogy a korszellem követelte előhaladhatóság a csekély erők társulása nélkül, csak kevés sorskegyencznek lehet módjában, a társulás elvén kimondotta a részvényes: „Dávid Ferencz könyvtáregylet“ felállítását.

Az indítványt erre nézve 1873 jun. 19-én tartott egyházköri gyűlésen Vas István lelkész terjesztette elő. El lett fogadva. A bizottság az alapszabályok kidolgozására ezen üléstől ki is neveztetett.

Az elkészült alapszabályok 1874-ben tartott egyházköri gyűlés eleibe terjesztettek, elfogadtattak s az egylet elvi alapon megalakultnak kimondatott.

Alig van közérdekű eszme, mely valaha hamarabb testet öltött volna, mint ezen könyvtáregylet eszméje. Még ezen gyűlésen egyházkörünk esperese Gyöngyösi István aa, saját könyvtárának hasznos és használható darabjait az egyletnek ajándékozta. A könyvek kiválogatására Kisgyörgy Sándor és Rédiger Géza aai. ki is nevezettek.

Ezen kinevezett bizottság ugyanez évi sept. 30-án tartott alapiszéken eljárásáról jelentést tett. Mintegy 270 drb. könyv leltározatott. Mely alkalommal esperes aa. nagyszerű áldozatát betetőzte, mert a könyvek tartására s elhelyeztetésére egy jó karban levő feketére festeit tékát is ajándékozott az egyletnek. Mely újabb áldozat méltó elismeréssel iktatott az alp. t. szék jegyzőkönyvébe.

E gyűlésen elhatározott továbbá az is: hogy a könyvtár addig is, míg a megalakult egylet arra nézve rendelkezését megtehetné, szállíttassék H. Szentpálra Egyed Ferencz aa. felügyelete alá.

A következő 1875-ik év febr. 10-én Oklándon tartott alp. t. székre esperes aa. ajándéklevelét is beadta, melynek feltételei között a folyó 5-ik sz. alattiban ez áll: „Még kezemen maradt s netán szervezhető papi szakkönyveim s dolgozataim is, halálom utánra azon könyvtár tulajdonai lesznek; mire ezen egyházkörnyéket jogosultnak nyilvánítom, az átvételkor csakugyan jogutódaimmal egyetértve, hogy netán emlékül megtartani kívánandott némely darabok vagy iratok iránt szabad tetszésök s akaratuk szerint rendelkezhessenek“. Mely adománylevél egész terjedelmében ez évi alp. t. szék jegyzőkönyvébe bevezettetett.

Ugyanezen 1875-ik évi jun. 3-án tartott egyházköri gyűlésen a „Dávid Ferencz könyvtáregylet“ állásáról a bizottság tudósítását megtette, a fennebb említett adománylevél felolvastatott s 34. jk. sz. alatt érdeklő beiktattott. Továbbá:

Indítványba hozatott ezen gyűlésen, hogy az aláírás részvényes tagságra tétessék meg. És lett legelső itt is, mint mindenütt, hol közérdekű célban tenni és áldozni kell: felügyelő gondnokunk mlgs Daniel Gábor ur legelső részvényes tagja a Dávid Ferencz könyvtáregyletnek.

Aláírás végeztével könyvtárnoknak Egyed Ferencz, könyvtári biztosoknak: Bedő Lajos, Darkó Sándor, Rédiger Géza és Kisgyörgy Sándor választattak meg. Tiszteletbeli tagságra a K. Magvető tisztelt szerkesztői: Ferencz József és Simén Domokos aai. felkéretni határozattak.

Ennyiből áll a „Dávid Ferencz könyvtáregylet“ megalakulásának dióhéjba szorított genesis az 1875-ik év június hava 3-dik napjáig. Azutáni történelmét az 1-ső alakuló gyűlésen megválasztott tisztviselők, illetőleg egyleti jegyző, kötelme levén jegyzőkönyvileg folytatni és megírni.

Darkó Sándor.

VIDÉKI ÉLET.

(Rendes levelezőinktől.)

Maroskör. Szabéd, 1877 február.

T. Szerkesztőség! addig is, míg egyházkörünk egyes megyéinek örvendetesebb mozzanatait följegyezhetném, a lehető legrövidebben, álljon itt szabédi ékklezsiánk egyházi beléletének egy pár nevezetesebb eseménye rövid körvonalban.

Mint örvendetes eseményt első sorban kell említenem az ügybuzgó iskolaszékek azon határozatát: „minden tanuló taneszközökkel el kell hogy látva legyen!” s hogy e határozat ne legyen csak pium desiderium, az iskolaszék azonnal átadott a vásári illetékből 20 forintot osztr. é-ben a tanító urnak, azon hozzáadással, vegyen taneszközöket és ossza ki a tanulók között. A derék falusbirónak pedig kötelességévé tétetett, hogy a kiosztott taneszközök árát a tanulók szülőtől szedje bé, s a begyűjtött összeggel a tanító ujlag vegyen a mi szükséges, és ez mindaddig ismétlődjék, míg minden gyermek teljesen el lesz látva. Lám, kis összeggel mily nagy eredményt lehet elérni, ha összehartás és lelkes akarat van! . . . Papirossal, irkával és pala-táblával, e legnélkülözhetlenebb eszközökkel, ingyen láttatnak el a tanulók. Menynyire megkönnyíti ez a taníthartást! . . . Az iskola létszáma 194. Ebből 176 unitárius, a többi legtöbbsnyire a közeli szomszéd falvak idegen ajku és más vallásu ide hozott tanulói, a mi viszont nem válik szégyenére egyházunknak, sem a lelkes tanító Szabó Lajos urnak. Legnagyobb baj az, hogy iskolánk kicsinysége miatt, a szó teljes értelmében képtelen a tanulók összes létszámát befogadni és így mulasztókkal szemben nem lehet erélylyel eljárni. Új iskolát kell okvetetlen építenünk, mi a borzasztó tűzvész által sujtolt tetemes kár miatt egy pár év előtt alig lehetséges, ha segélyben nem részesülünk. Különben egy új iskolaház építésére és egy másod tanítói állomás felállítására a minden szépért, jóért és igazért lelkesülő buzgó atyafiak hajlandók, mihelyt a mód megengedi. Iskolai könyvtárunk is meglehető. Ennek gyara-

pitása annál is inkább érdekünkben áll, mert szent örömmel legyen mondva, itt csaknem minden ember szeret olvasni. Saját könyvtárcsokmányból is a könyveket egyre hordják, olvassák, és én lelki örömmel adom kézről kézre, csak hogy olvassanak, tanuljanak. Az iskolai könyvtár gyarapítására tervbe vettük, hogy a 300 forint meghaladó iskolai alap kamatainak egy része fordítottassék népszerű hasznos könyvek vásárlására. Azonban gondoskodni fogunk mellékes jövedelmekről is. Nekem nagy reménységem van az iskolai ügyek tervbe vett intézkedések kivételére, megvalósítására, mert derék férfiak állanak az iskolaszék tagjainak sorában. Följegyzem nevüket is, mert megérdemlik: Káli Nagy Ferencz f. bíró, Kibédi Sándor megyegondnok, Barabási József, Kozma Károly és Nagy Simon. Én hiszem, hogy minden korszerű intézkedésemet lelkesedéssel fogják felkarolni ezután is.

Nem hagyhatom szó nélkül a lelkes atyafiaknak azon dicséretre méltó tettét is, hogy a terjedelmes temetőkert kopárabb és temetésre alkalmatlanabb helyét nemesített gyümölcs-csemetékkal beültették a kedvező téli napokban. Tervbe van véve az egész temető gyümölcsfákkal beültetése, természetesen úgy, hogy temetésre akadály gyanánt ne legyen. A már elültetett csemeték száma 256 db. Szép szám! A kik közreműködtek és működnek, azok neve az érdemkönyvbe fog beiratni, hogy az utókor tudhassa, láthassa.

Szép buzgóság, méltó a követésre!

r. g.

IRODALMI ERTESITŐ.

1.) Keresztyén vallástan. Vezérfonalul a gymnasiumok, reáltanodák és polgári iskolák III. és IV. osztályu protestáns növendékeinek vallástanításában, készítette Csiskó János, kassai ev. lelkész és vallástanító. Kassa, 1876. 8-r. (IV, 100, II. 1.) Ára 60 kr. o. é.

Mindig örvendetes jelenségnek tekintjük az oly vallási tankönyvek létrejövetelét, melyek szerzői műveik írásánál a felvilágosodás és valódi műveltség terjesztését, a vallás-erkölcsi élet fejlesztését szemök elől el nem tévesztik. S ez okból tankönyveikből kizárják az olyan tételeket, a melyek ellentmondást, képtelenséget foglalnak magokban, s a tanulóban inkább kételkedést, lelki meghasonlást, mint benső meggyőződést szülnék. E szempontok vezették szerzőt a kezünk alatti mű összeállításában, a mit egyszerű és világos előadása mellett az a törekvése is bizonyít, hogy a tudomány vívmányait nem tekinti eretnekségeknek, hanem készséggel használja fel arra, hogy a vallás-erkölcsi igazságokat a tanulókkal megértesse, s őket azok boldogító voltáról és valóságáról meggyőzze.

Szerző kezünk alatti művét öt nagy részre osztja. Az I-ső részben az Isten fogalmát, kijelentését, lényét, tulajdonait és munkásságát tárgyalja; a II-ik részben az embert, annak méltóságát, természetét, rendeltetését és bűnbe esését adja elé; a III-ik részben Jézus Krisztusról, az ő személyéről, munkásságáról, haláláról és megdicsőüléséről szól; a IV-ik részben a keresztyén vallásról, a hitről, s a keresztyén életnek Istenhez, a világhoz és az emberekhez való viszonyáról beszél; az V-ik részben a keresztyén egyházat, ennek lényegét, munkásságát, szertartásait és missioját tárgyalja. Az egész mű szövegét világos bibliai idézetekkel, rövid, de tiszta vallás-erkölcsi magyarázatokkal és egyháztörténelmi jegyzetekkel kíséri. Végül egy „függelékben“ a bibliai könyveket, azok tartalmát és szerzetését ismerteti a theologiai tudomány mai álláspontja alapján.

A mily kellemes hatást gyakorolt reánk szerző művének olvasása, épen oly jó lélekkel ajánljuk azt az igazság minden őszinte barátjának, még Debreczennek is.

A magyarországi protestáns-egylet kiadásában megjelent

2.) A vallásbölcseészet kézikönyve. Irta Dr. Kovács Ödön, a vallásbölcseészet és ker. hittan ny. r. tanára a n. nyedi ref. theol. akademiában. Revideálták Dobos János és Fejes István. Első kötet: A vallás mint tünemény, vagy a vallások története. Budapest, 1876. 8-r. (XX, 388. l.) Ára 3 frt. o. é.

3.) Keresztyén Dogmatika. Irta Lang Henrik. Fordította Kereszturi Sándor. Budapest, 1876. 8-r. (XVI, 236. l.) Ára 2 frt. o. é.

Ez utóbbiakkal kapcsolatban t. olvasóink figyelmébe ajánljuk a Protestáns egylet „Előfizetési felhívását“, melyben a Protestáns theologiai könyvtárra az 1877–79 évekre egy újabb három éves cyclust nyit meg. Az egylet már is több derék művel gazdagítá theologiai irodalmunkat. A jövő cyclusra a következő műveket igéri:

a.) Dr. Kovács Ödön Vallásbölcseészete 2-ik kötetét; 2.) nagy papok életrajzát, kik közé tán Krizát is felvehetné; c.) Kovács Alberttől Egyházjogtant; d.) Petri Elektől egy bibliai bévezetést; és e.) Szeremlei Samutól a magyar prot. egyház történetének 1-ső kötetét.

Az előfizetési díj egy évre 4 frt., három évre 12 frt.; kötött példányra egy évre 5 frt 50 kr.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az igazhitűség ing. A külföldi lapok szörnyű dolgokat beszélnek Skóciáról és a melbourne-i presbyterialis egyházzól. Azt mondják ugyanis, hogy Skóciában hatalmas ellenzék támadt a kálvinista egyház kebelében némely hitcikkek 16-ik századbeli alakja és tartalma, különösen az örök kárhozat dogmája ellen; Melbourneban pedig épen egyetemes zsinaton mondották ki a régi hitcikkek revideálása szükségességét. Aztán mondja még Debreczen, hogy a reformátorok által formulázott hitcikkeken a haladó idő sem diadalmaskodik.

Kapcsolatban Skóciával, melyet orthodox afiai az egyházi és vallásos élet kanaánjának szoktak hirdetni, megemlítjük, hogy Skóciában, minden tulzott dogmatizmusa mellett is, akkora a törvénytelen gyermekek száma, a melyet egy más európai államban sem lehet látni. A részegség pedig akkora mértékben terjed, hogy az e miatt bógottak száma a lakosság 26 százalékát teszi.

Nagyszerű áldozat. Gróf Kún Kocsárd a szászvárosi ev. ref. tanoda lelkes főgondnoka, a ki eddig is oly szép áldozatokat hozott a nevelés oltárára, közelebről ismét nagyszerű alapítványt tett az említett iskola javára. Az intézet pénztárába átadott 50,000 frt. urb. papírt, oly feltétellel, hogy ennek kamataiból építtessék fel a tervbe vett osztály-épület; ennek felépítése után a kamatok tőkésíttessenek mindaddig, a míg az így összegyűlt tőke kamatja az iskola más jövedelmeivel együtt egy a kor kívánalmainak megfelelő gymnasiumi szükségéit fedezni fogja. Egyszersmind az alapítvány szelvényei esedékessé váltáig 1000 frt készpénzt előlegezett az iskola pénztárának. Adjon Isten sok ily nemes jóttevőt a prot. egyházaknak, s ezek közt egyházunknak is

A Waldiak felekezete rendkívüli buzgalmat fejt ki, mióta Olaszország szabadabbá lett. Élén egy bizottsággal működését egész Olaszországra kiterjesztette. Jelenleg van 40 gyülekezetük, 16 evangélista állomásuk és 50 isteni tiszteleti gyűlhelyök. A felekezet tagjai száma 13,000 körül áll.

Midőn az **Antonelli bibornok** végrendelete kihirdetése alkalmával nem régen az örökösök megjelentek, köztök egy nő is jelentkezett s a hagyaték egy része iránt igényt támasztott, minck támogatására, más erős bizonyítványai mellett, egy miniszter is késznek nyilatkozott. A rosz világ azt mondja, hogy e nő a bibornok leánya.

Balogh Ferencznek ama kérdésével szemben, melyet a Budapesti m. évi oct. 22-én az ágostai hitv. főgymn. nagy termében tar-

tott unitárius isteni tiszteleten éneklő derék és Balogh urnál melegebben, krisztusiabb keresztényi szeretettel érző és gondolkozó ref. fiatal-ságnak tett, t. i. ki tette az unitarismus ministránsává a református ifjuságot? megjegyezzük, hogy midőn 1864-ben a székely-kereszturi ev. ref. ekklezsia kálvin-ünnepélyt rendezett, az ot-tani unitárium gymnasium énekara, tanári és tanítói személyzete egész örömmel s készséggel működött közre az ünnepély emelésére. S mégis soha senki nem találta különösnek az unitárius tanári kar közremükö-dését és nem hibáztatta ezért őket közülünk senki. Ez a különbség köz-tünk és Balogh ur közt a keresztény szeretet felfogásában és gyakor-lásában. Kövesse ezután is mindenki józan eszét és szívét, s több jót fog tehetni, mintha némely orthodox dogmatikusok és a másként gon-dolkozók iránt gyűlölségtől tajtékozó emberek tanácsa után jár.

Tordai Veres Lajos főiskolánk egykori növendéke és hitroko-nunk ezelőtt pár héttel tette le az orvos-tudori vizsgát szép ered-ménnyel.

A bibliai csodák. Érdekes vita folyt közelebről a „Prot. egyházi és isk. lap“, s a debreczeni „Evangyeliomi prot. lap“ közt a bi-bliai csodák felett, kiindulva a f. szabolcsi egyházmegye ama határoza-tából: „a bibliai csodákat tanítani nem ohajtjuk, mert azok babonás hitre vezetnek“. Mindkét részről jeles írók szólottak a tárgyhoz s elő-adták nézeteiket és érveiket. Végre Ballagi az ő szokott nyomós sza-vaival és érveivel egy kitünő cikkben, a debreczeni theologia szokott frázisai ellenében, a csodáknak az azokat megillető helyet kimutatván, a kérdést ketté vágta. Szerinte „a csoda nem egyéb, mint az Isten min-denhatósága eszméjének az emberiség gyermekkori világnézete szem-pontjából való érvényesítése, a mi azonban a biblia tekintélyét legke-vésbé sem csorbitja“.

Egy lelkes egyh.-kör. Örvendetes jelenség gyanánt jegyezzük fel, hogy sepsi-miklósvárköri ekkleziáink legnagyobb része előfizetője fo-lyóiratunknak. Ohajtandó volna, hogy minden körbeli ekkleziáink előfi-zessenek folyóiratunkra, s ez által megvessék alapját az oly régen sovár-gott egyházi könyvtáraknak. Ajánljuk az illetők becses figyelmébe!

A szerkesztőség postája.

Rédiger Géza urnak Szabédon. Küldeményét köszönettel vettük, s mihelyt terünk engedi, költeményét is közölni fogjuk.

Derzsi Károly urnak Tordán. Folyóiratunk mult évi utolsó füzeté-ben megjelent „Észrevételekre“ tett bíráló észrevételeit épen a jelen évi első füzet bezártakor vettük. Ezért azok közlését jövő számunkra kellett hagynunk.

Gyűjtőinket tisztelettel kérjük az előfizetők névsora közlésére.

A R A N Y - K Ö N Y V.

I. A Dávid Ferencz-alapítványra tett kegyes adományok.

Tizenharmadik közlemény.

Az *-gal jegyzettek másodszer, a **-gal jegyzettek harmadszor adakoztak.

	fr.	kr.		frt.	kr.
2515. *Pataki Elek Csapóról	11	—	áthozatal .	228	80
*P. Horváth Borbára önga	10	—	Vitális Mih. 1. Martonosból:		
*Göncz Mihály Árkosról	1	—	Vitális Mihály éveuként	1	—
*Göncz Mihályné	—	50	Darkó Dénes	—	50
Gyermekeik: Misi, Ágnes			Vas János, körjegyző	—	50
és Ilona részéről	50		2540. *Pálfi János	1	—
krjával	1	50	Gálffi Ferencz	1	—
2520. Kővári Mihály ügyvéd			Biró György	—	50
fiai: Ernő és Ártúr részéről	10	—	Gáspár János	—	20
Takarékpénztári félévi kamat dec. 31.	111	56	Gáspár József	—	20
*Gothárd Zsigmond Sztánából	10	—	ifj. Vas András	—	20
Szováti ekkla perselypéncz	1	—	Gáspár Ferencz	—	20
Csegezi László bágyoni l: utján :			ifj. Vas Zsigmond	—	10
*A bágyoni ekkla	4	—	ifj. András Ferencz	—	4
*Barra József	1	—	Gáspár Zsigmond	—	20
*Moldvai János	1	—	2550. id. Vas Zsigmond	—	10
*Csegezi Ferencz	1	—	Gáspár András	—	50
*Czegezi László	1	—	Sebestyén Mihály	—	20
együtt	8	—	Dutki Sámuel	—	10
Kádár József Dézsről	1	—	Nagy József	—	10
2530. **Fekete Pál 1876-ra	10	—	Benczédi Ferencz	—	10
****Pogány Károly, kir. táblai bíró M. Vásárhelyről az 1876-ik év aug. 27-ike emlékeül	20	—	András György	—	10
Ferenczi Lajos f. rákosi mester egy menyegző alkalmával szerzett tréfából	4	48	Gálfi Domokos	—	10
Kelemen Benő által adott 100 frt. erd. urb. papp. jan. szelv.	2	44	Gálfi Sándor	—	10
Berde Mózes által adott 100 frt szállódézma kötv. jan. szelv.	2	32	Gálfi Mihály	—	10
***Zsombori János 1877	10	—	2560. Gálfi György	—	10
*Csiki Mikl. Bethlenből	4	—	Gálfi Pál	—	10
átvitel .	228	80	Bálint György	—	5
			Demeter Mihály	—	10
			Gáspár Gergely	—	20
			Vári Mózes	—	10
			Balog János	—	10
			Jakabfi Mózes	—	10
			Pálfi Zsuzsánna	—	50
			Sófalvi Mihály	—	10
			2570. Szentpáli Ferencz	—	10
			Gáspár Sándor	—	10
			Kis József	—	40
			Szilágyi József	—	10
			Az ekkla pénztárából	2	—
			Özv. Miklós Istvánné	—	10
			együtt .	11	39
			átvitel .	240	19

	frt. kr.		frt. kr.
áthozatal .	240 19	áthozatal .	292 31
Ferenczi Mózesné	4 —	Kövári Mih. egy elmaradt táviratra gyűlt 5 frt.	80 krt maga kipótolta 10 —
**JánosiGergely 1876—7-ré	2 —	Gál Lajos, l. Kövendről:	A kövendi ekkla részéről 10 —
Barabás Sándor, Veres-patak	1 —	Ugyanonnan perselypéncz	1 —
Ugyanonnan perselypéncz	1 62	Gál Lajos, lelkész	1 —
Botár János, táviratiszt gyűjtőívén fizettek 1876-ra		Gál Miklós, 2-od év. theol.	1 —
2580. *Ambrus Gergely, kolozsv. távida t.	2 —	*GyulaiLászló 1876—7-re	10 —
*BotárJán. kolozsv. távir. t.	2 —	Horváth György Bögötéről (Vasmegeye)	11 —
*Fekete Kálm. „	2 —	Vajna Lajos Ádámosról	2 —
*Ptacsnik Lajos „	2 —	Radó Mózes, énlaki lelk. az ekkla tagjai által részint már másodszer tett gabonaadományok árából s perselyp. ből	7 70
*Szentmártoni Béla, brassyói	2 —	Albert János l. Tordáról:	
*Szinte Ferencz, távir. t.	2 —	2600. 1876-ik évi perselypéncz czimen	6 —
Székely József, kolozsvári távir. t.	50 —	*A tordai ekkla 1877-re	10 —
Tamás József, kolozsvári távir. t.	1 —	Özv. Csegezi Tamásné	1 —
együtt .	13 50	fia Csegezi Tamás	1 —
*Szász Domokos ev. ref. lelk. évenk. igérettel	10 —	**Albert János 1877-re	2 —
Farkas József	5 —	együtt .	20 —
2590. Többen	15 —	Tizenharmadik közl. összes: 366 01	
átvitel .	292 31	Hozzáadva az előbbi 12 közl. összegét	4187 20
		Az alapítvány tesz .	4553 21

Kolozsvárt febr. 13-án 1877.

Ferencz József.

II.) Vallásos czélú adakozások 1875-ik évben az udvarhelyi unitárius leányegyház javára.

1. Székely-kereszturi egyházkörben gyűjtő Raffaj Domokos által: Gombos Sámuel 1 frt. László József 1 ft. Istváni József 50 kr. Katona Sándor 50 kr. Kozma Ferencz 5 ft. Mihály Dénes 50 kr. Szél Géza 1 ft. Ifj. Szöcs János 2 ft. Raffaj Károly 1 ft. Buzogány István 50 kr. Murvai Sámuel 1 ft. P. Buzogány Samuel 30 kr. Gyarmati István 1 ft. Összesen 15 frt. 30 kr.

2. Tordátfalván gyűjtő Bedő József által: Özv. Végh Bénéiaminné 2 frt. Tanító Derzsi József 1 ft. Énlaki ekklzsia 5 ft. 20 kr. Firtosváralyi ekklzsia 3 ft. 20 kr. Tordátfalvi hitrokonok 36-on együttesen adakoztak 6 véka 2 kupa törökbúzá, mi pénzül 8 frt. Összesen 19 f. 40 kr.

Gyöngyösi István.